

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav politologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

=

Transformace politického systému v Československu v letech

1989 - 1992

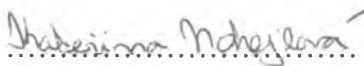
Jméno: Kateřina Nohejlová

Vedoucí práce: PhDr. Jan Bureš, PhD.

Ročník: 3. ročník

Rok podání práce: 2006/2007

Prohlašuji, že jsem následující práci vytvořila samostatně na základě uvedené literatury.

.....
Kateřina Nohejlová

Ve Veltrusích, dne 10. 4. 2008

Obsah:

Úvod – téma a jeho zpracování.....	4
I. Teorie přechodů	
1. Hlavní modely demokratických a nedemokratických režimů.....	5
2. Cesty od diktatury k demokracii.....	8
3. Hlavní etapy přechodu podle Dankwarta Rustowa.....	11
4. Demokratizace ve světě.....	13
II. Z historie československé demokracie	
1. Období formování československého státu.....	16
2. Ohrožení demokracie, období druhé republiky a druhá světová válka.....	19
3. Únor 1948.....	21
4. Rok 1968.....	22
III. Transformace politického systému v Československu v letech 1989 - 1992	
1. První léta budování demokratického režimu, formování opozice.....	24
2. Vývoj komunistického režimu před 17. listopadem 1989.....	25
3. Listopad 1989.....	27
4. Vznik a charakter Občanského fóra.....	29
5. Působení opozice a její první úspěchy.....	32
6. Generální stávka 27. listopadu 1989.....	33
7. Volba nového prezidenta.....	39
8. Spory o charakter Občanského fóra.....	42
9. Pomlčková válka.....	48
10. První svobodné volby.....	49
11. Další krize uvnitř Občanského fóra a jeho následný rozpad.....	54
12. Parlamentní volby roku 1992.....	57
13. Koaliční jednání mezi ODS a HZDS.....	60
14. Postupné rozdělování federace, prezidentské volby.....	61
15. Představy o rozdělení federace.....	63
Závěr.....	66
Seznam použité literatury a pramenů.....	69

Úvod

Od listopadu 1989 uplyne v příštím roce 2009 již 20 let. Z těchto rušných dnů a týdnů si jako pětiletá nepomatuji nic. Zpětně si však uvědomuji, že jsem i já byla svědkem jednoho z nejvýznamnějších předělů novodobé historie Československa.

17. listopadu 1989 byla zahájena revoluce, která do dějin vstoupila s různými přívlastky – něžná, sametová, pokojná... Podstatné bylo, že skončila vláda jedné strany – Komunistické strany Československa. V prosinci 1989 byl prezidentem zvolen Václav Havel, významný představitel československého disidentu z období normalizace 1969 – 1989. V červnu 1990 proběhly první svobodné parlamentní volby, které se staly po více než čtyřicetiletém období nesvobody nezbytnou součástí transformace našeho politického systému a demokratizačního procesu.

Dne 28. října tohoto roku to bude již 90 let od vzniku Československé republiky. Myslím, že je nutné ohlédnout se zpět a uvést některé podstatné události, které se přímo dotýkají demokratizačního vývoje u nás. Zároveň je třeba připomenout si ty okamžiky, kdy byl silně potlačen či dokonce zastaven svobodný a demokratický vývoj v Československu.

O naší devadesátileté historii bylo napsáno mnoho knih, článků, pojednání a studií. Na to, co se událo, nemají a ani nemohou mít všichni jednotný názor. Do své práce jsem se snažila vybrat takové autory a politiky, kteří se procesu demokratizace účastnili přímo a mohli pak z vlastní zkušenosti srovnávat i s obdobím předlistopadovým. Důležitá pro mě však byla i konfrontace jejich stanovisek a zkušeností s pracemi některých našich současných renomovaných historiků. Malou pozornost jsem věnovala i teoretickému uchopení problematiky pádu nedemokratických režimů a jejich případnému přechodu k demokracii. Co se tohoto tématu týče, zaměřím se pouze na několik málo klasifikací teorie tranzice.

Problémem transformace politických systémů se zabývala celá řada studií a výzkumů. Do širšího podvědomí se však změny politických režimů dostaly až v 60. a 70. letech. Teorii přechodu od nedemokratického režimu k režimu demokratickému můžeme označit termínem tranzitologie. (Dvořáková, V., Kunc, J. : O přechodech k demokracii)

Tranzitologie se ovšem zpočátku nevěnovala přechodu od nedemokratickému k demokratickému, nýbrž právě naopak – jejím ústředním tématem byl rozpad demokratického systému a následný přechod k režimu autoritářskému či k diktatuře.

V průběhu 70. let 20. století se stalo pro zkoumání přechodů k demokracii ústředním tématem pád nedemokratických režimů v jižní Evropě a Latinské Americe, Asii a Africe. Na konci 80. let a na počátku 90. let oživil zájem vědců pád nedemokratických režimů ve Střední a Východní Evropě. Po roce 1989 tak přibyla celá řada odborných prací zabývajících se přechodem k demokracii. Toto období přechodu k demokracii v postkomunistických zemích je mnohdy označováno jako „čtvrtá demokratizační vlna“, která se vyznačuje především podobnou charakteristikou nedemokratického režimu v dané zemi (např. Československo, Maďarsko, Polsko) a přechodem k demokracii v těchto zemích téměř ve stejnou dobu.

Tato práce je pokusem přiblížit přechod k demokracii v Československu v letech 1989 – 1992, především pak transformaci politického systému. Text je doplněn o řadu studií týkajících se transformace a některými poznámkami z přednášek PhDr. Jana Bureše a PhDr. Emila Voráčka.

Práce je rozdělena do několika částí. První část je věnovaná teorii přechodu k demokracii a jednotlivým charakteristickým rysům demokratických a nedemokratických režimů. V druhé části krátce připomínám některé zlomové a významné události týkající se historického vývoje československé demokracie. V poslední a nejrozsáhlejší kapitole se zabývám samotným přechodem k demokracii v Československu od 17. listopadu 1989 až k zániku Československé federativní republiky ke dni 31. 12. 1992.

Demokratické systémy vs. Nedemokratické systémy

Při zkoumání přechodu od nedemokratického režimu k režimu demokratickému si musíme nejprve uvědomit, od čeho a především k čemu vlastně přecházíme. Co se tedy slovy demokracie a „nedemokracie“ vlastně míní?

Definic, které se snaží vystihnout podstatu demokracie je mnoho. V dnešní době pokládáme demokratické způsob vlády za nejpřijatelnější typ uspořádání politických poměrů. Přesto se setkáváme s mnoha problémy a nedostatky, které sebou demokracie přináší. Jedním z mnoha problémů je např. obrovské množství různých variant demokratických systémů v zemích, kdy žádná ze struktur demokracie v jednotlivé zemi není totožná a identifikovatelná s nějakou jinou. V praxi to znamená rozdělení demokratického systémů do dalších podsystémů jako např. přímé demokracie či demokracie zastupitelské, umírněné či radikální demokracie. Demokracie se může objevovat v souvislosti s jednokomorovým či více komorovým parlamentním systémem, může se vztahovat k parlamentnímu, prezidentskému či poloprezidentskému politickému režimu...Existuje navíc řada modelů demokracie – např. klasická demokracie, lidová demokracie, demokracie jako ochrana občana či demokracie jako nástroj rozvoje. Různých typů demokracie je mnoho. Pro nás je podstatné to, že demokracie má mnoho různých institucionálních struktur.

V praxi pak rozumíme slovem demokracie fungující politický systém či zřízení, ve kterém jsou si občané politicky rovni a kde je veřejná moc ustavována a odvolávána v pravidelných svobodných volbách fungujících pomocí soutěže politických stran a výběru voličů. Tím je zároveň umožněno soukromé vlastnictví a existence autonomních skupin. Takováto demokracie je označována jako demokracie liberální. Vedle tohoto pojetí demokracie existuje ještě tzv. „minimalistické pojetí“, pro které je pro dosažení demokracie dostačující pouze uskutečnění svobodných voleb v dané zemi. Jen pro příklad si uveďme, že v roce 2005 by toto „minimalistické“ pojetí demokracie splňovalo 119 zemí světa. Pojem demokracie by tak splňovaly i ty země, ve kterých ovšem nelze hovořit o uskutečňování dalších „demokratizačních pravidel“, které považujeme v liberální demokracii za nutné.

Moderní společnost často hovoří o „vítězství demokracie“ jako jediné možné formě politického systému. Ve skutečnosti však demokracie procházela a neustále prochází častými krizemi či úpadkem. Podívejme se krátce do historie - příkladem může být např. situace v meziválečném období. Politický režim byl v nedemokratických společnostech po roce 1918

utvářen ve stylu západního modelu liberální demokracie. Tyto společnosti ovšem uvnitř narážely na mnohé hospodářské, sociální nebo kulturní otřesy, které se projevíly obrovskou politickou nestabilitou a následnou krizí těchto mladých a slabých demokratických zemí. V průběhu 20. a 30. let takto přešlo mnoho zemí v Evropě k diktaturám. Samuel Huntington tvrdí, že „okamžité rozšíření politické participace může uvést stabilitu politických institucí do nejistoty“ – znamená to, že společně s modernizačním procesem vzniká jisté napětí, které může být příčinou přechodu k diktatuře.

Je nutné uvědomit si, že cesta přechodu a následné udržení demokratického systému je nesmírně složitá a zdlouhavá. Národní společnosti musí mít na paměti fakt, že nestačí pouze přijmout či napodobit model demokracie, nýbrž se i ztotožnit s jejími hodnotami a přebrat zodpovědnost, která z ní nutně vyplývá.

Podívejme se krátce též na teoretické uchopení nedemokratických systémů. Mezi nejznámější autory, kteří se nedemokratickými režimy zabývali patří zejména H. Arendtová (a její dílo *Původ totalitarismu*, 1996), J. L. Talmon (*O původu totalitní demokracie*, 1998), R. Aron (*Demokracie a totalitarismus*), C. Friedrich a Z. Brzezinsky (*Totalitní diktatura a autokracie*, 1956), L. Shapiro, K. Popper, N. Bobbius a mnoho dalších.

Většina autorů pokládá za nedemokratické systémy totalitní režimy či režimy autoritářské. V zásadě lze rozlišit ještě další nedemokratické systémy. Totalitarismus a autoritarismus patří podle mého názoru mezi ty nejznámější a nejvíce zmiňované. Autoritářské režimy jsou takové režimy, kdy je autorita rozhodující silou, která silně potlačuje prostor ke svobodě. Povoluje pouze omezený pluralismus (omezuje politické strany a parlament, není však schopná zavést masovou stranu, která by jí byla zastupovala v politickém životě). Tato autoritativní moc je však uznávána a je legitimizována. V souvislosti s totalitou je nejčastěji zmiňován nacismus a fašismus ve třicátých a čtyřicátých letech, později pak komunismus. Hlavním znakem totalitarismu je ideologie, která proniká do všech sfér života, kontrola společnosti a výrazné omezení soukromého života. C. J. Friedrich a Z. Brzezinsky rozlišují šest základních charakteristik totalitního systému, za který považují režim fašistický i komunistický. Těmito charakteristikami jsou:

- *„Oficiální ideologie, kterou musí všichni členové společnosti přijímat a akceptovat*
- *Jediná masová politická strana ve většině případů v čele s jediným vůdcem, tato strana je hierarchicky organizována a je buď nadřizena státní byrokracii, nebo je s ní výrazně propojena*

- *Prakticky absolutní monopol na kontrolu všech prostředků ozbrojené moci (armády), tato monopolní kontrola je prováděna buď politickou stranou, nebo s ní spojenou a jí řízenou byrokracií*
- *Prakticky úplná kontrola prostředků masové komunikace, která je prováděna prostřednictvím stejných mechanismů jako kontrola ozbrojených složek*
- *Systém fyzické a psychologické kontroly společnosti prostřednictvím policie využívající teroristických postupů*
- *Centrální řízení a kontrola ekonomiky“ (B. Říchová: Přehled moderních politologických teorií, s. 228, 229)*

Mnoho autorů se dále snaží definovat rozdíly mezi demokratickými a nedemokratickými systémy. Mezi hlavní činitele, které tyto systémy odlišují, jsou pokládány zejména: svobodné a spravedlivé volby jakožto i svoboda informací, sdružování, rovnost k přístupu k masovým médiím, politická odpovědnost exekutivy vůči parlamentu, volební systém zajišťující rovnost hlasů a na druhé straně možnost voličů kontrolovat své reprezentanty, aby tak byla zajištěna odpovědnost politických stran voličům a nakonec odpovědnost a oddanost státu ideálu spravedlnosti.

Cesta od diktatury k demokracii

Termín přechod k demokracii je termínem velice sporným. Pokud země přechází od nedemokratického systému, není nikdy jisté k jakému režimu v konečné fázi přechodu vlastně přejde. Jakýkoliv pokus o přechod k demokracii může být navíc kdykoliv pozastaven či znemožněn vnitřní či vnější intervencí. V. Dvořáková a J. Kunc definují přechod ve své knize O přechodech k demokracii v zásadě takto: Přechod je „*interval mezi jedním a druhým politickým režimem. Pro přechod je charakteristické, že v jeho průběhu nejsou trvale definovaná a všeobecně přijímaná pravidla hry. Aktéři bojují nejen za uspokojení svých bezprostředních zájmů (a zájmů těch, koho se domnívají reprezentovat), ale také o určení pravidel a procedur, jejichž konfigurace rozhodne o vítězích a poražených v budoucnu.*“ (V. Dvořáková, J. Kunc: O přechodech k demokracii, s. 77)

Co se týče samotného termínu „přechod k demokracii“, uvedme si ještě jednu definici, která se objevuje v knize Marka Ženíška:

- „*Přechod k demokracii je přechodné období mezi nedemokratickým režimem a demokracií, které provází zjevná institucionální nejistota*
- *Přechod k demokracii je strategickou situací vznikající s kolapsem diktatury*
- *Přechod k demokracii je interval mezi jedním a druhým politickým režimem, jak uvádí ve své knize o přechodech k demokracii V. Dvořáková a J. Kunc*
- *Přechod k demokracii je proces, ve kterém jde o nahrazení nedemokratického režimu nějakým jiným a neurčitým režimem, který ve své výsledné podobě může mít charakter demokracie, nedemokracie, zmatku, revoluce nebo také občanské války.“ (M. Ženíšek“ Přechody k demokracii v teorii a praxi, s. 19)*

V 70. letech 20. století se začala značně rozvíjet srovnávací analýza demokratizačních vln a cest, které provázejí přechod k demokracii. V posledních několika desetiletích se tranzitologie – tedy věda zabývající se transformací nedemokratického politického systému opírá především o transformační procesy zemí střední a východní Evropy. Jedná se o země, které ukončily dlouholetou nadvládu komunistického režimu a které se pokoušely o nastolení demokracie. Každá země se pak dále odlišuje jednotlivými fázemi, intenzitou a úspěšností tohoto přechodu. Neexistuje tedy pouze jedna cesta, která by vedla od diktatury k demokracii, nýbrž jich je několik. Zároveň můžeme hovořit o velkém množství teorií a klasifikací, které se těmito cestami zabývají. Jednu z nich navrhl např. A. Stepan, který rozlišuje mezi osmi hlavními typy ukončení nedemokratických režimů :

1. První typ spočívá v re - demokratizaci států, která byla podnícena zvnějšku a kde byla demokracie rozbita prostřednictvím okupační moci. Příklady lze vidět např. u zemí jako Belgie, Holandsko, Norsko či Dánsko po 2. světové válce
2. Druhá cesta spočívá ve znovuzavedení demokracie pod kontrolou a tlakem vítězných demokratických sil. Příkladem může být poválečné Německo, Japonsko či Itálie.
3. Třetím typem přechodu k demokracii je „vnitřní přeformulování“, kam lze zařadit demokratizaci Řecka, Portugalska a Španělska v 70. letech.
4. Cesta, kdy je starý režim reformátory starého pořádku změněn za spoluúčasti a hlavního podílu opozice. Tato re - demokratizace je dále členěna podle toho jaká část starého režimu se podílí na transformaci a do jaké míry je schopna navázat kontakt s opozicí a společností.
5. Změna režimu pod tlakem společnosti

6. Pakt mezi politickými stranami
7. Organizovaná vzpoura reformistických skupin
8. Marxisty vedená revoluční válka

Při pohledu na tuto Stepanovu klasifikaci je však nutné uvědomit si, že ne všechny země, které transformací prošly nebo jí v budoucnosti projdou, bude možné přiřadit k jednotlivým typům konců nedemokratických systémů. Mnohem častěji se setkáme s podobnými charakteristickými rysy přechodu, které do klasifikace bude možné zařadit, ovšem nebudou jí odpovídat ve všech bodech či budou kombinací jednotlivých kritérií.

Jinou klasifikaci změn režimů navrhl Phillippe Schmitter a Terry L. Karlová. Tato klasifikace je založena na jednotlivých aktérech, kteří volí různé strategie. Podle typu aktérů a volby strategie pak proběhne změna buď jako pakt, reforma, vnucení či revoluce. Abychom si nejjednodušeji vysvětlili tuto klasifikaci, použijí jednoduchou a přehlednou tabulku, kterou uvádí i V. Dvořáková a J. Kunc ve své knize.

Typy přechodů: (V. Dvořáková, J. Kunc: O přechodech k demokracii, s. 64)

STRATEGIE

		Kompromis (multilaterální)	Síla (jednostranná)
AKTÉŘI	Elity	PAKT <i>(např. Venezuela 1958, Španělsko po roce 1975)</i>	VNUCENÍ <i>(např. Turecko či Brazílie)</i>
	Masy	REFORMA <i>(např. Polsko)</i>	REVOLUCE <i>(např. Rumunsko, Nikaragua 1979)</i>

Jak jsem již zmínila, klasifikací týkajících se změn nedemokratických režimů je nespočet. V poslední době se hovoří zejména o třech hlavních cestách přechodů k demokracii – o „**sjednaném přechodu**“, ve kterém se část nositelů předchozího režimu podílí na změnách společně s opozicí. Druhá cesta se nazývá „**přechod kolapsem předchozího režimu**“, kde jsou představitelé starého režimu zcela odsunuti na okraj dění a třetí cestu můžeme nazvat „**přechod sebevyloučením**“, ve kterém autoritářská moc ztrácí poslední zbytky podílu na vládnutí. Co se československé tranzice týče, nalezneme v ní prvky přechodu sjednaného (umírnění představitelé vládnoucí elity byli ochotni zahájit jednání s opozicí o změně – jinou možnost ovšem neměli, neboť za opozicí stála většina československé veřejnosti), spíše se však jedná o přechod kolapsem starého režimu. Právě kolaps starého režimu totiž zapříčinil následný pád komunistických režimů ve střední a východní Evropě po roce 1989. Zhroucení moci starého režimu, jeho neschopnost reagovat na situaci, která v roce 1989 nastala, bylo pak jednou z hlavních příčin a usnadnění československé tranzice.

Dalším typům a klasifikacím přechodů se nadále již věnovat nebudu. Posledním tématem, které bych ráda v souvislosti s teorií přechodů zmínila, jsou základní etapy přechodu tak jak je nastínil Dankwart Rustow ve své studii *Přechody k demokracii: na cestě k dynamickému modelu* (Transitions to Democracy: Towards a dynamic Model). Myslím, že je velice zajímavé aplikovat jeho teorii na etapy přechodu československé tranzice od roku 1989.

Hlavní etapy přechodu podle Dankwarta Rustowa

Pro Rustowa je nejdůležitější podmínkou pro úspěch transformace vzájemná shoda, spolupráce a ochota jednání všech aktérů transformace. Je tedy třeba, aby žádná ze sil, která se na transformaci podílí získala převahu nad ostatními. Rustow rozlišuje tři základní etapy transformačních změn:

- Přípravná fáze
- Rozhodující fáze
- Uvykací fáze

Přípravná fáze je charakteristická tím, že se začínají formovat opoziční síly, které jsou se stávajícím nedemokratickým režimem značně nespokojené. Tyto opoziční skupiny jsou pak společně schopny podílet se na akcích a vystoupeních proti režimu, přičemž se žádná ze

skupin nesnaží získat privilegované místo v opozici či celý proces ovlivnit ve svůj prospěch. Hlavní podmínkou je tedy spolupráce a tolerance jednotlivých opozičních skupin bojujících proti představitelům starého režimu. Vítězstvím této fáze je pak vzájemná shoda alespoň části opozice a její snaha „institucionalizovat některé demokratické procedury řešením konfliktů“. (B. Říchová: Přehled moderních politologických teorií, s. 250)

Pokud bychom aplikovali přípravnou fázi na Československo, jednalo by se zejména o období mezi 17. - 27. listopadem 1989 – tedy o období charakteristické koordinovanými vystoupeními proti režimu na Národní třídě a následně generální stávkou organizovanou Občanským fórem a studenty vysokých škol. Tyto akce opozice byly navíc masově podporovány občany československé republiky. Demonstrace studentů na Národní třídě byla držiteli moci násilně potlačena, což zapříčinilo obrovský nesouhlas většiny společnosti s režimem a následně vytvoření Občanského fóra. Tato nespokojenost občanů pak vyvrcholila generální stávkou dne 27. listopadu 1989. Opozice, za kterou stojí československá veřejnost, začíná stupňovat své požadavky na změnách. Představitelé moci jsou takto nuceni začít vyjednávat s opozicí.

Pro **rozhodující fázi** je typické, že se objevuje obrovské množství způsobů řešení konfliktů. Objevují se tak neshody uvnitř představitelů opozice týkající se řešení problémů a způsobu, jak má být transformace provedena. Přesto je opozice ochotna a schopna uvážit všechny možné cesty vedoucí k cíli a následně se dohodnout na nejlepším řešení.

Při srovnání této fáze s Československou tranzicí bychom mohli jako za začátek této etapy považovat 28. listopad 1989, kdy došlo k jednání zástupců opozice s premiérem Ladislavem Adamcem o „zásadní změně programu a složení vlády“ (Suk, Jiří: Občanské fórum, listopad – prosinec 1. díl – události, s. 18). Toto jednání mezi opozicí a představitelům starého režimu bylo uzavřeno dohodou a příslibem Adamce, že bude do 3. prosince sestavena nová vláda. 29. listopadu přijalo Federální shromáždění vypuštění článku 6 z Ústavy (Adamec neměl ani jinou možnost, neboť odmítnutím některých požadavků by mohl vyvolat masovou stávku OF a VPN, které by KSČ již nebyla schopna čelit.) – tím byla zrušena vedoucí úloha KSČ u nás. Dále byl vypuštěn článek o marxismu – leninismu jako státní ideologii, bylo přislíbeno propuštění politických vězňů, dohodnuto ustavení parlamentní Komise pro vyšetřování událostí z 17. listopadu 1989 či např. odsouzení vstupu vojsk Varšavské smlouvy na naše území roku 1968. OF vyzvalo též prezidenta Gustava Husáka, aby do 10. prosince téhož roku odstoupil. Toto byl tedy počátek hlavních změn a spolupráce mezi představiteli moci a opozice k přechodu k demokracii. 10. prosince 1989 byla jmenována nová Čalfova vláda, předsedou federálního shromáždění je jmenován Alexandr Dubček a 29. prosince je zvolen

prezidentem ČSSR Václav Havel. Závěrem této fáze je konání svobodných voleb v červnu 1990.

V této etapě tak došlo k zásadním změnám. Na začátku stála jednání opozice s mocí, která vyvrcholila zásadní proměnou uspořádání politických poměrů a nastolení demokratického pluralitního systému vládnutí.

Poslední fází přechodu, kterou Rustow zmiňuje je **uvykací fáze**. Zatímco v předchozích etapách nemuseli být přívrženci a aktéři změn demokraté a jejich hlavním cílem byla sice zásadní proměna stávajících poměrů, nemuseli však usilovat o společné budování demokracii, pro tuto fázi je příznačná právě touha po nastolení veškerých demokratických mechanismů. Z aktérů požadujících změny se tak stávají „přesvědčení demokraté“, kteří „nejsou motorem procesu, ale jeho výsledkem.“ (B. Říchová: Přehled moderních politologických teorií, s. 251).

V Československé republice nastala tato etapa právě po svobodných parlamentních volbách v červnu 1990. Od této doby si československá společnost zvyká na nově vytvořený demokratický politický systém. Vznikají nová politická uskupení a politické strany. V prosinci je pak přijata Ústava ČR, která byla jakýmsi předělem pro další směřování transformovaného politického systému. Jan Bureš ve své knize Občanské fórum považuje za konec uvykací fáze volby roku 1998. „Právě pro tento rok jako přibližný konec tzv. uvykací fáze demokratické tranzite v České republice by mohlo mluvit **vítězství sociálnědemokratické strany v parlamentních volbách 1998**. Toto vítězství znamenalo v mnoha oblastech života společnosti obrat od dosavadní politické a ekonomické praxe (odmítnutí obhajoby principu kuponové privatizace apod.), jejímiž tvůrci byla právě především politická elita narychlo zformovaná v průběhu prvních měsíců po listopadu 1989.“ (J. Bureš. Občanské fórum, s. 167)

Ve své práci bych se ráda krátce zmínila též o demokratizačním vývoji. Podívejme se na nejznámější analýzu vývoje demokratizace ve světě podle Samuela P. Huntingtona. Ve své knize *The Third Wave – Democratization in the Late Twentieth Century*, která vyšla v roce 1991 rozlišuje Huntington tři hlavní demokratizační vlny. Ve své analýze nabízí pohled na proces demokratické tranzite přibližně 35 států v období let 1974 – 1990.

Demokratizace ve světě

V posledních několika letech můžeme hovořit o vítězství demokracie ve velké části světa. Freedom House zveřejnilo své výpočty, které hovořily jasně: V roce 1998 bylo ve 117 zemích z 191 zavedeny všeobecné, rovné a svobodné volby, které jsou nutnou podmínkou pro demokracii (přesto nelze pokládat veškeré země, které splňují volební podmínky za demokracie, neboť tyto země mohou např. potlačovat některé svobody – Freedom House dokonce sám používá termín „electoral democracy“ pro demokracie splňující podmínky voleb). V roce 2001 dále zveřejnilo ve svých výzkumech, že od roku 1974 do roku 1996 přešlo celkem 89 autokracií k demokracii (Ovšem pouze 58,3 % těchto „electoral democracy“ lze označit za právní (liberální) demokracie. Podle Huntingtona lze demokratizační proces pozorovat v rozmezí dvouset let.

První demokratizační vlna byla započata asi kolem roku 1828 (od tohoto roku se v USA začínají konat pravidelné přímé volby- volit mohlo 50% bílého obyvatelstva). Tuto vlnu datuje do let 1922 - 26. Již roku 1922 však byla zahájen první autokratická vlna proti novým demokraciím. V Itálii tuto protivlnu započal Mussoliniho pochod na Řím. Od této chvíle se postupně začaly hroutit ostatní demokracie (byla tak zničena i demokracie v Československu). Tyto přechody zemí od demokratického režimu k nedemokratickému trvaly do roku 1942.

Druhá demokratizační vlna probíhala mezi léty 1943 – 1962. Začala vítězstvím Spojenců ve druhé světové válce a osvobozením mnoha států. Ovšem v některých těchto zemích – zejména v zemích střední a východní Evropy (např. v Československu) převládla zanedlouho komunistická ideologie. Tato etapa je též charakteristická ziskem nezávislosti mnoha kolonií. I tato druhá demokratizační vlna byla zastavena autokratickou protivlnou, která trvala zhruba od roku 1958 do roku 1974. Jednalo se zejména o vojenské převraty či nastolení osobních diktatur.

Třetí demokratizační vlna byla podle Huntingtona započata politickým převratem v Portugalsku roku 1974. Následně tato vlna pokračovala ve Španělsku, Řecku, Latinské Americe, Asii a konečně i v Evropě v roce 1989. Autokratická protivlna této třetí etapy byla pak v některých zemích zahájena, v jiných nikoliv (např. roku 1997 proběhl v Kambodže převrat, který znemožnil zavedení liberální demokracie).

Vlny demokratizace a příklady zemí

<p>První demokratizace (1828 – 1926)</p>	<p>vlna</p> <p>Austrálie, Argentina, Belgie, Československo, Dánsko, Estonsko, Finsko, Francie, Itálie, Chile, Irsko, Island, Japonsko, Kanada, Kolumbie, Litva, Lotyšsko, Lucembursko, Maďarsko, Německo, Norsko, Nový Zéland, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Spojené státy americké, Španělsko, Švédsko, Švýcarsko, Uruguay, Velká Británie</p>
<p>Zpětná vlna (1922 – 1942)</p>	<p>Argentina, Belgie, Československo, Dánsko, Estonsko, Francie, Itálie, Japonsko, Kolumbie, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Německo, Norsko, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Španělsko, Uruguay</p>
<p>Druhá demokratizace (1943 – 1962)</p>	<p>vlna</p> <p>Argentina, Barma, Belgie, Bolívie, Botswana, Brazílie, Československo, Dánsko, Ekvádor, Rádži, Filipíny, Francie, Gambie, Ghana, Guayana, Indie, Indonésie, Itálie, Izrael, Jamajka, Japonsko, Jižní Korea, Kolumbie, Libanon, Maďarsko, Malajsie, Malta, Nigérie, Pákistán, Peru, Rakousko, Spolková republika Německo, Srí Lanka, Trinidad a Tobago, Turecko, Uruguay, Venezuela</p>
<p>Zpětná vlna (1958 – 1975)</p>	<p>Argentina, Barma, Bolívie, Brazílie, Československo, Ekvádor, Filipíny, Rádži, Ghana, Guayana, Chile, Indie, Indonésie, Jižní Korea, Libanon, Maďarsko, Nigérie, Pákistán, Peru, Řecko, Turecko</p>
<p>Třetí demokratizace (1974 - ?)</p> <p>Některé země, které svým přechodem zapadají do období 3. vlny demokratizace, působí, nebo již zapůsobila tzv. zpětná vlna demokratizace. Režimy těchto zemí</p>	<p>vlna</p> <p>Afgánistán (demokratizační vlna po svržení režimu Talibanu se zde zatím projevuje pouze v hl. městě Kábul a okolí), Albánie, Argentina, Bělorusko, Bolívie, Brazílie, Bulharsko, Československo, Ekvádor, Estonsko, Filipíny, Gruzie, Guatemala, Haiti, Honduras, Portugalsko, Chile, Chorvatsko, Indie, Irák, Jižní Korea, Kambodža, Keňa, Lesotho, Libanon, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Makedonie, Moldavsko, Mongolsko, Německá demokratická republika, Nambie, Nigérie, Nikaragua, Pákistán, Panama, Polsko, Peru, Rumunsko, Rusko, Řecko,</p>

vykazují v současné době demokratický deficit. Jedná se zejména o Bělorusko, Kambodžu, Súdán, Pákistán či Venezuelu.	Salvador, Senegal, Slovinsko, Srbsko/Černá Hora, Súdán, Sutinám, Španělsko, Tchaj-wan, Turecko, Ukrajina, Uruguay, Východní Timor
--	---

Zdroj: M. Ženíšek: Přechody k demokracii v teorii a praxi, s. 45

Co se teorií demokracií, etap transformací a dalších jiných jejích klasifikací týče, existuje ještě další řada studií a výzkumů. Cílem této práce ovšem není zabývat se těmito problémy, nýbrž nastítnit situaci československé tranzice. Než se však dostaneme k tomuto tématu, ráda bych alespoň okrajově připomněla některé klíčové mezníky a události vývoje Československé demokracie.

Období formování československého státu

Dne 28. října 1918 vznikla Československá republika. Byl to první společný stát Čechů a Slováků v moderní době. V historii Československa je to jeden z klíčových okamžiků.

V průběhu let 1914 – 1918 se vytvářel silný protihabsburský a protiválečný odboj jak domácí, tak i zahraniční. V čele zahraničního odboje stál Tomáš Garrigue Masaryk, který už koncem roku 1914 odešel do emigrace, kam ho pak následoval Edvard Beneš. Dalším významným představitelem byl Slovák Milan Rastislav Štefánik. V roce 1916 založili v Paříži Národní radu československou, která plnila dva základní úkoly:

1. Získávat pro myšlenku Československé republiky vlády dohodových mocností především Francie, Velké Británie a USA. To se v průběhu roku 1918 celkem dařilo.
2. Organizovat vznik a působení československých legií. Ty byly zakládány na území Francie, Itálie a Ruska z řad českých a slovenských vojáků, kteří se buď dostali do zajetí nebo z rakouské armády dezertovali. Na straně dohodových vojsk pak bojovali proti Německu a Rakousku – Uhersku a tím měli přispět k jejich porážce.

Představitelé zahraničního odboje byli ve spojení s odbojem domácím. Vůdčími osobnostmi byli Edvard Beneš, Karel Kramář, Alois Rašín, Přemysl Šámal a jiní. Ti založili

tajnou organizaci Maffii. V jejím čele byl nejprve E. Beneš, po jeho odchodu do Francie P. Šámal.

T. G. Masaryk 18. října 1918 ve Washingtonu jménem československé vlády zveřejnil prohlášení o československé nezávislosti. V něm nastínil důležité úkoly příští ústavy, z čehož vyplývalo, že se Československá republika bude vyvíjet jako parlamentní demokracie. Z této Washingtonské deklarace cituji:

„Československý stát bude republikou. Ve stálé snaze o pokrok zaručí úplnou svobodu svědomí, náboženství a vědy, literatury a umění, slova, tisku a práva shromažďovacího a petičního. Církev bude odloučena od státu. Naše demokracie bude spočívat na všeobecném právu hlasovacím. Ženy budou postaveny politicky, sociálně a kulturně naroveň mužům. Práva menšiny budou chráněna poměrným zastoupením; národní menšiny budou požívatí rovných práv. Vláda bude mít formu parlamentární a bude uznávat zásady iniciativy a referenda...“ (P. Vošahlíková: Československo a svět 1918 – 1938, s. 20)

Na základě výsledků posledních voleb do říšské rady z roku 1911 byl v Praze ustaven Národní výbor. Předsedou se stal K. Kramář. Národní výbor připravoval ve spolupráci s Československou národní radou převzetí moci. Dne 28. října 1918 přijala rakousko – uherská vláda podmínky příměří amerického prezidenta Wilsona. Mezi podmínkami bylo i právo na svobodný vývoj Čechů a Slováků. Národní výbor tak došel k závěru, že Rakousko – Uhersko je poraženo a že touto nótou uznává československou samostatnost. Byl vydán první zákon o zřízení samostatného československého státu.

Slovenská národní rada dne 30. října 1918 přijala v Turčianském Sv. Martině Deklaraci slovenského národa, kterou se Slováci přihlásili do společného státu. Národní výbor 13. listopadu 1918 vyhlásil prozatímní ústavu, podle níž veškerá moc náležela Národnímu shromáždění. Aklamací byl T. G. Masaryk zvolen prezidentem a předsedou vlády byl zvolen K. Kramář. Hranice ČSR byly přes četné potíže a průtahy stanoveny mírovými smlouvami.

Národní shromáždění dne 29. února 1920 schválilo Ústavu Československé republiky. Prezidentem byl 27. května 1920 opět zvolen T. G. Masaryk.

Už koncem války a v prvních měsících nové republiky se upevnily politické strany, které ovlivňovaly její vývoj v období První republiky, tj. do roku 1938. Mezi nejvýznamnější patřily: Československá strana sociálně demokratická, Československá strana národně socialistická, Agrární strana, Národně demokratická strana, Československá strana lidová. V roce 1921 byla založena Komunistická strana Československa, která se však nestala součástí žádné koalice. Na Slovensku to byla Slovenská lidová strana a Hlinkova slovenská lidová strana. Německé obyvatelstvo žijící v ČSR se organizovalo v Německé sociálně

demokratické straně (DSDAP), dále pak v Německé nacionálně socialistické straně dělnické (DNSAP), která byla roku 1933 zakázána a téhož roku vznikla Sudetoněmecká strana. Tato strana v čele s Konrádem Henleinem svou činností pomohla fašistickému Německu rozbít ČSR.

Už v prvních letech své existence Československo dokázalo, že je demokratickou zemí, která se opírá o parlament. Pro politické strany, které se dostaly do jednotlivých vlád to znamenalo vytvářet koaliční princip vládnutí, což se i přes určité potíže dařilo. Ferdinand Peroutka ve své knize Budování státu z roku 1936 píše mj.:

„V Československu demokracie se udržela mimo jiné také proto, že nikdy hlavní strany, umějící se dohodnouti na kompromisu, nepocítily potřebu rozejít se příliš nepřátelsky a už k ní nesejíti...“ (J. Halada kol.: Dějiny Zemí koruny české II, s. 176)

V období První republiky byla ČSR vystavena řadě závažných problémů, které i ohrožovaly demokratický vývoj u nás. Jednalo se např. o uzavírání mírových smluv a v souvislosti s tím s vymežováním státní hranice. Závažným problémem se stal spor s Maďarskem o Slovensko. Situace se vyhrtila v březnu 1919, kdy po vzoru sovětského Ruska vznikla Maďarská republika rad. Její jednotky se dostaly i na Slovensko, kde byla vyhlášena Slovenská republika rad. Československé vojsko zasáhlo, tato republika rad byla na Slovensku i v Maďarsku poražena.

V roce 1920 došlo k vážnému rozkolu v sociálně demokratické straně. Především dělníci očekávali, že se po vítězství ve volbáchlepší jejich sociální postavení. Protože se tak rychle nestalo, skupina levice pod vedením Bohumíra Šmerala vyhrtila spor s vedením strany. Ten vyvrcholil v prosinci 1920 bojem o Lidový dům. Levicovní představitelé chtěli mít rozhodující vliv v čele sociální demokracie a pokud by se to podařilo, zaměřit se pak na uspořádání republiky podle vzoru Ruska. Vyhlásili generální stávkou, která obzvláště v průmyslových oblastech jako bylo Kladensko a Kralupsko, Oslavany a Brněnsko měla bouřlivý ohlas. Díky zásahu policie byla tato stávka poražena. Po ní toto radikální křídlo sociální demokracii opustilo a založilo v květnu 1921 komunistickou stranu. I když i touto událostí byla parlamentní demokracie u nás ohrožena, nakonec z ní vyšla vítězně a ještě se upevnila.

Ve druhé polovině 20. let jsme se zařadili mezi státy ekonomicky vyspělé na vysoké kulturní úrovni a s pevně zakotvenou demokracií. Problémem zůstávala nerovnoměrná hospodářská úroveň. Slovensko a ještě více Podkarpatská Rus byla průmyslově i zemědělsky zaostalá. Z toho pramenilo nejen sociální, ale i národnostní napětí. Do vládní koalice byli na základě voleb z roku 1925 pozváni i zástupci slovenských a německých politických stran. Tato okolnost svědčila o bezproblémových možnostech spolupráce Čechů, Slováků a Němců

v ČSR. V roce 1927 byl opět zvolen prezidentem T. G. Masaryk. V Poselství ze dne 11. června 1927 obhajoval T. G. M. naše demokratické zřízení, neboť někteří jeho odpůrci upozorňovali na výhody autoritativních režimů.

„Pravá demokracie je v začátcích. Naše ústavní listina praví: Lid jest jediný zdroj veškeré státní moci v republice Československé. Hlásím se k této zásadě vědomě. Víím, že demokracie má vady dost značné; ale odporuju mínění těch, kteří mluvívají o úpadu ne – li demokracie, tož aspoň parlamentarismu. Jiné formy ústavní a státní mají také své vady; a historie státního vývoje nás poučuje, že demokracie je teprve v začátcích, kdežto starší formy státní se vyvíjely tisíci – a tisíciletí. Demokracie, demokracie skutečná, demokracie pravá je v začátcích...“ (P. Vošáhlíková: Československo a svět 1918 – 1938, s. 42)

Masaryk usiloval, aby ČSR byla státem demokratickým, aby všichni občané měli stejná práva a povinnosti a žili svobodně a důstojně. Respekt a úctu si získal u většiny občanů, dokonce i mezi některými svými odpůrci. V zahraničí byl považován za osobnost nejen evropského, ale i světového významu. Zasahoval citlivě do domácí politiky, nevyhýbal se střetům. Ve spolupráci s Benešem určoval i koncepci zahraniční politiky. Poslední roky jeho života byly silně poznamenány nástupem fašismu v Evropě, zvláště v sousedním Německu. Když v září 1937 zemřel, mnozí jeho smrt pocítovali jako začátek těžkých chvil pro Československo.

Koncem 20. let 20. století zasáhla svět velká hospodářská krize, která se silně dotkla i Československa. Její důsledky poznamenaly celý svět na další desítky let, protože zesílil extrémismus ve světě, především fašismus v Německu a stalinismus v Sovětském svazu. Pro naši zemi byla krize nejtěživější v letech 1932 – 33. V důsledku růstu nezaměstnanosti docházelo k velké nespokojenosti především dělníků. Mnohde byly organizovány stávky, hladové demonstrace a jiné projevy nespokojenosti. Nejrozsáhlejší byla stávka v mosteckém uhelném revíru na jaře 1932, která byla ideově vedená KSČ. Vláda na některých místech sahala i k represivním opatřením jako byla střelba do demonstrantů a stávkujících.

Také v Československu se z krize snažily těžit ty politické strany, které byly nedemokratické. Na obranu demokracie vláda prosadila v říjnu 1933 zákon o zákazu činnosti a rozpouštění pro demokracii nebezpečných stran. Tak byla rozpuštěna německá nacistická strana a zakázána činnost německé strany nacionální. Uchopení moci v Německu Hitlerem v lednu 1933, který hlásal program „nového velkého Německa“, působilo i na mnohé Němce u nás. Hlavní německou nacionalistickou stranou se od října 1933 stala Sudetoněmecká strana vedená Konrádem Henleinem. Její politiku stále více ovlivňoval vývoj v Německu. Také na Slovensku největší Hlinkova l'udová strana zesílila snahy o autonomii.

Soubojem o demokracii se staly v květnu 1935 volby do Národního shromáždění a v prosinci 1935 prezidentská volba. Přes mnohé problémy nedemokratické strany v Čechách tj. Národní obec fašistická a Národní sjednocení neuspěly. Nejsilnější stranou se stala Henleinova sudetoněmecká strana, kterou volily 2/3 obyvatel v českém pohraničí. Tato okolnost zaktivizovala demokratické síly v prezidentské volbě, a tak se podařilo prosadit Edvarda Beneše jako druhého prezidenta.

Ohrožení demokracie, období druhé republiky a druhá světová válka

Vážné nebezpečí pro ČSR nastalo, když v listopadu 1937 Německo obsadilo Rakousko. Nebylo pochyb, že dalším státem, které Hitler ohrozí, bude Československo. Mezinárodní situace pro nás nebyla příhodná, naši spojenci Francie a Velká Británie se chtěli střetu s Německem vyhnout. Henlein začal klást na základě porady s Hitlerem naší vládě takové požadavky, o kterých věděl, že je nemůže přijmout. Vláda rozhodla o mobilizace, v květnu 1938 částečné, v září pak všeobecné. Situace byla velmi vážná, ale odhodlání většiny obyvatel ubránit republiku bylo obrovské.

29. září 1938 byla podepsána Hitlerem, Daladierem (Francie), Mussolinim (Itálie), Chamberleinem (Velká Británie) mnichovská dohoda. Československu byl výsledek konference sdělen ultimativně. Byli jsme nuceni vydat české pohraničí Německu, ale i upravit hranice s Polskem a Maďarskem. Mnichovská dohoda měla dalekosáhlé důsledky. Nezachránila svět před válkou, jak se domnívali představitelé Francie a Velké Británie. Československo ztratilo asi třetinu území. Nastalo krátké období druhé republiky, která skončila 15. březnem 1939. Demokratický charakter státu zanikl. Vzrůstal vliv českých fašistických organizací. V listopadu 1938 se prezidentem stal Emil Hácha. Edvard Beneš odstoupil a odešel do exilu. V čele vlády stanul Rudolf Beran, který byl zvolen i předsedou nové Strany národní jednoty. V ní se spojila většina pravicových stran. Jakousi opozicí proti této straně byla nově vzniklá Národní strana práce. Činnost KSČ byla omezována a zakázána, a proto přešla do ilegality.

Dne 14. března 1939 byl ve spolupráci s Německem vytvořen samostatný slovenský stát a 15. března 1939 jsme byli okupováni. Byl vytvořen Protektorát Čechy a Morava.

Demokratický vývoj se u nás zastavil. Navázat jsme na něj mohli až po skončení druhé světové války.

Druhá světová válka byla zahájena 1. září 1939, když Německo přepadlo Polsko. Po něm následovaly další evropské státy. V červnu 1941 byl přepaden Sovětský svaz. V prosinci téhož roku vstoupily do války proti Německu a Japonsku Spojené státy americké. Opět se válčilo na několika frontách.

Přes velmi silné represe a teror se proti fašistům zdvihla vlna odporu. Opět se u nás formuje domácí a zahraniční odboj, který nejen škodil fašistům, ale dával najevo, že po válce bude opět existovat Československá republika, která naváže ve svém demokratické vývoji na předmnichovskou republiku.

Osvobozování Československa nebylo jen záležitostí vojenských operací, ale také politickým zájmem velmocí. Sovětský svaz své mocenské ambice projevil snahou připojit Podkarpatskou Rus k sovětské Ukrajině. Mezi představiteli československé exilové vlády v Londýně a moskevským vedení KSČ probíhal zápas o politické uspořádání poválečného Československa. V dubnu 1945 byl přijat Košický vládní program, který vytkl zásady budování nového státu a vládní politiky. Z hlediska dalšího vývoje mělo význam hlavně ustanovení, že v zahraniční politice budeme úzce spolupracovat se Sovětským svazem. Základem politického systému měla být Národní fronta. Program potvrdil rovnoprávnost Čechů a Slováků. Prosazoval také potrestání kolaborantů a zrádců. Nastiňoval provedení pozemkové reformy a zestátnění klíčového průmyslu. Ve svém důsledku potvrzoval přechod ČSR do sovětské sféry vlivu a vytvářel předpoklady, aby KSČ získala rozhodující moc ve státě.

Na základě sovětsko – americké dohody o demarkační linii Rudá armáda osvobodila podstatnou část našeho území. Americká vojska bojovala od západu po Karlovy Vary, Plzeň a České Budějovice. Dne 9. května 1945 osvobozením Prahy skončila válka v Evropě. 2. září bezpodmínečně kapitulovalo Japonsko, a tak skončila druhá světová válka.

Prezidentem se stal opět Edvard Beneš. Naše republika nastoupila cestu budování lidově demokratického zřízení.

Únor 1948

Po květnu 1945 se ČSR dostávala do sovětského mocenského zájmu. Sovětský svaz využíval rozhodujícího podílu Rudé armády při osvobození. Stoupla i autorita KSČ, která získala svými postoji v letech 1938 – 45 mnoho přívrženců. Sympatie s komunisty se ukázaly při volbách v roce 1946, kdy KSČ v Čechách byla nejsilnější stranou. Předsedou vlády se tak stal Klement Gottwald. Jeho vláda pod nátlakem Stalina odmítla Marshallův plán na obnovu poválečné Evropy, a tak jsme se stali závislí na Sovětském svazu. Vyvrcholení nastalo v únorových dnech roku 1948. Prezident Beneš pod nátlakem demonstrací příznivců komunistů a pod dojmem, že by u nás mohlo dojít k občanské válce přijal 25. února 1948 demisi dvanácti demokratických ministrů a tím přistoupil na požadavky komunistů. Při podpisu této demise se dochoval magnetofonový záznam projevu Edvarda Beneše ke komunistické delegaci:

„...ne všechen československý lid si přeje zánik demokracie, ale Vy pánové a Vámi vedená strana si přeje, abych svým podpisem zabil demokracii v Československu a zradil nejen sebe, ale i celému národu nejdražší přísahu, jež tkví ve slovech slibu Presidenta Osvoboditele: „Věrní zůstaneme.“ Jestli tak činím, tedy jenom proto, abych zabránil bratrovražedným bojům, jimiž mně vyhrožujete a jež jste schopni vyvolat. Věřím, že lid československý pochopí můj čin a při nejbližší příležitosti ve své většině prokáže, že jsou mi cizí metody, jichž užíváte a že jste podceňovali mravní vyspělost, věrnost a demokratický smysl našeho lidu.“ (P. Mareš a kol. : Dějiny Zemí koruny české II., s. 264)

Klement Gottwald jako ministerský předseda jmenoval novou vládu složenou převážně z komunistů a jejich příznivců. Takto KSČ převzala moc do svých rukou. Následovala postupná likvidace demokratických principů. Nastolen byl více než čtyřicet let totalitní režim. Ústava 9. května z roku 1945 pak danou skutečnost legalizovala. V červnu 1948 Beneš abdikoval a prezidentem republiky se stal Klement Gottwald. Bylo prováděno znárodnování průmyslu a obchodu, na venkově probíhala násilná kolektivizace. Tisk a veřejný projev byly pod silnou cenzurou. Věda a kultura byla podřízena komunistické ideologii.

Nejhorší období represí trvalo do smrti Stalina a Gottwalda v březnu 1953. Do té doby probíhala masová perzekuce a politické procesy včetně justičních vražd. Oběťmi byli nejen odpůrci komunistů např. Milada Horáková, ale i vedoucí představitelé KSČ např. Rudolf Slánský. Masovým nesouhlasem s komunistickým režimem byla vlna pounorové emigrace.

Odešly nejen špičky politického života a podnikatelů, ale i představitelé inteligence. Formy teroru se zmírnily až po roce 1956, kdy Chruščov na XX. Sjezdu KSSS odhalil Stalinovy zločiny.

V 60. letech u nás došlo k uvolnění především v ideologické a kulturní oblasti, zlepšila se i životní úroveň obyvatel. V roce 1960 byla přijata nová ústava, která proklamovala, že „socialismus u nás zvítězil“. V ní byla zakotvena vedoucí úloha KSČ. Postupně však narůstaly především ekonomické problémy, neboť se nedařila hospodářská reforma.

Rok 1968

Ve druhé polovině 60. let sílila kritika komunistického režimu. Objevily se i snahy uvnitř KSČ o její reformu. Tak nastoupil rok 1968, tzv. Pražské jaro. Ve vedoucí funkci ÚV KSČ byl Antonín Novotný nahrazen Alexandrem Duběčkem, který byl představitelem reformního proudu uvnitř KSČ a „socialismu s lidskou tvářič“. Prezidentem byl zvolen armádní generál Ludvík Svoboda, významný představitel protifašistického odboje. Ze strany zemí Varšavské smlouvy však naše vláda a komunistické vedení čelilo mnohým kritikám. Z jejich strany se silně ozývaly obavy, že se demokratizační proces vymkne kontrole, což bude mít dalekosáhlé důsledky nejen pro Československou socialistickou republiku, ale i další „spřátelené země“.

V Prohlášení 2000 slov se významní představitelé zvláště inteligence vyjádřili, že je nutné v reformním úsilí pokračovat v případě nutnosti i proti zájmům KSČ. V této napjaté atmosféře téměř neexistovala cenzura, a tak se v tisku objevovaly i články o komunistických zločinech.

Během léta 1968 tlak na vedoucí představitele KSČ především ze strany KSSS zesílil. Přestože naše politické špičky podmínky odmítaly, dne 21. srpna 1968 došlo k invazi pěti států Varšavské smlouvy na naše území.

V ČSSR se zdvihla silná vlna odporu proti okupantům. Na následném československo – sovětském jednání naše delegace pod silným psychickým nátlakem souhlasila s časově neomezenou přítomností sovětských vojsk na našem území. V dubnu 1969 byl Alexandr Dubček ve vedoucí funkci ÚV KSČ nahrazen Gustavem Husákem. Následovalo období tzv. normalizace, které trvalo až do listopadu 1989.

Znamenalo to nástup neostalinismu, který pomocí hrozeb, nátlaku a státní bezpečnosti postupně otupoval politický odpor občanů. Nastalo období velkého rozčarování a nejistoty občanů. Mnozí opět odcházejí do emigrace.

V řadách KSČ nastaly čistky, mnozí i bezpartijní, kteří nesouhlasili se vstupem okupačních vojsk byli existenčně znemožněni a těžko hledali zaměstnání. To dopadalo tvrdě i na jejich rodinné příslušníky. Citelně bylo omezeno i cestování do západních zemí. Americký politolog Z. Brzezynski prohlásil, že *„rok 1968 byl taktickým vítězstvím SSSR, ale strategickým vítězstvím protikomunistických demokratických sil.“* (P. A. Roček a kol. : Dějiny zemí koruny české II., s. 293)

V roce 1975 se prezidentem stal Gustav Husák. Tím byl totalitní politický systém plně potvrzen. Státní bezpečnost se tvrdě zaměřovala na veřejné kritiky režimu, zvláště ty, kteří podepsali Chartu 77. Československé stranické a vládní vedení se stalo jedním z nejvýznamnějších spojenců SSSR v čele s L. Brežněvem.

Teprve po nástupu M. S. Gorbačova v roce 1985 do vedení Sovětského svazu, který zahájil tzv. perestrojku, dochází i u nás k mírným pokusům o reformy. KSČ si však i nadále zachovává mocenský monopol. Ve druhé polovině 80. let minulého století se postupně rozpadá sovětský blok. Dlouhodobé vnitropolitické a občanské napětí proti totalitní moci vyvrcholilo v roce 1989. Již v lednu při tzv. Palachově týdnu proběhly protivládní demonstrace.

První léta budování demokratického režimu, formování opozice

První projevy opozičního hnutí, které bylo ovšem nepolitické, lze zaznamenat v Chartě 77 (opozice lze ovšem zaznamenat i v krátkém období Pražského jara, kdy vznikly především dvě hlavní politické organizace- Klub angažovaných nestraníků – KAN a Klub 231- K 231). V letech 1987 – 1989 vzrůstá počet organizací protestujících proti režimu. Mezi ně můžeme zařadit např. Hnutí za občanskou svobodu (HOS), Demokratickou iniciativu, Klub za socialistickou přestavbu Obroda, Nezávislé mírové sdružení, Iniciativu sociální obrany a mnohé další. Tyto opoziční iniciativy se ovšem nepodařilo sjednotit na společné platformě, jejich zaměření nebylo ve většině případů primárně politické a nesnažily se ani převzít moc ve státě. Nejednotná byla i česká a slovenská opozice. Tyto nevýrazné aktivity opozice proti

režimu nezbuzovaly příliš velký zájem široké veřejnosti, což bylo zapříčiněno především strachem z pronásledování, ztráty společenského standardu a nejistoty občanů. Až v polovině roku 1989 se objevují snahy o sjednocení opozice (na konci října 1989 např. vzniká „koordináční výbor československé politické opozice“, který byl sjednán na základě jednání mezi Demokratickou iniciativou a Hnutím za občanskou svobodu a Obrodou), které ovšem narážejí na nepřízeň režimu.

Za jednoho z hlavních představitelů opozičních aktivit můžeme považovat Václava Havla. Jeho činnost je spjata s respektem doma, ale i v zahraničí. Havel si snažil uchovat objektivní odstup od všech opozičních iniciativ. Cítil se být nadstranickým neutrálním pozorovatelem. Zdůrazňoval ale, že jako „spiritus movens“ rád napomůže určitým historickým trendům k prosazení, nikdy však neporuší svůj status nezávislého pozorovatele, spisovatele“. (Suk, Jiří: Občanské fórum, listopad – prosinec 1. díl – události, s. 8). S postupujícím časem je však Havel nucen reagovat na politické události zřetelněji. Své názory na současnou situaci vyjadřoval např. v Lidových novinách či časopise Sport. V tomtéž časopise publikoval své myšlenky i Jan Ruml. Ten patřil ke stoupcům opozice, která se snažila vystupovat vůči režimu konfrontačně na úrovni demonstrací na ulicích.

Aktivita opozice, ale především obrovská nespokojenost československé veřejnosti, zapříčinily „kolaps komunistického režimu“, který prožívaly i ostatní státy východní a střední Evropy. K příčinám zhroucení komunistického režimu bylo napsáno mnoho studií a publikací. Obecně lze říci, že byl pád režimu zapříčiněn především neschopností systému reagovat na nespokojenost lidí se situací uvnitř státu. Systém již nebyl schopen nadále motivovat občany, neboť nedokázal uspokojit jejich materiální požadavky. Došlo tak k pasivitě a prvním projevům nespokojenosti občanů, které vyvrcholily 17. listopadu na Národní třídě.

Vývoj komunistického režimu před 17. listopadem

Hlavní příčinou politických změn a reakce na krizi komunistického systému bylo zahájení perestrojky v 80. letech. Roku 1985 nastoupil do funkce generálního tajemníka KSSS M. Gorbačov, který zahájil reformy těmito slovy:

„Nejpalcivější a nejnaléhavější potřeby nás dovedly k rozhodnutí o nutnosti perestrojky. Ale čím hlouběji jsme pronikali do našich problémů a nalézali jejich povahu, tím bylo

jasnější, že přestavba má také obsáhlé společenské, politické a historické souvislosti. Naše neděje spočívá v tom, že aktivací osobnosti, lidského faktoru, získáme mohutné společenské zdroje socialismu⁴⁴. (K. Vodička, L. Cabada: Politický systém České republiky, s. 104)

Na podzim roku 1987 dochází k personálním změnám ve vedení KSČ. Gustav Husák je donucen k odchodu z funkce generálního tajemníka (komunistická strana v letech 1985 – 87 již nebyla schopna reagovat na kritiku veřejnosti, neboť nechce přistoupit na diskusi o reformách. V této době je viditelná Gorbačovova politika přestavby, která je u veřejnosti populární, neboť je reformistická, ale u politických elit nenalézá odezvu, protože představitelé komunistického režimu se do svých funkcí dostali díky okupaci Československa v roce 1968 a jejich jediné udržení u moci spočívalo v nepřipuštění reformem – proto se také politické elity obávaly vývoje v Polsku a Maďarsku, které reformy připustily a následně se jim vymkly z rukou).

Výměna vedení KSČ se děje za zvláštních okolností: strana nemá kromě Gustava Husáka žádné výrazné osobnosti. Funkce generálního tajemníka je opředena autoritou hrdiny, je ztělesněním pozitivních idejí komunismu, které Husák představoval. Většina politiků komunistické strany jsou pouhými „šedivými aparátníky“, kteří jsou méně schopní např. projevů (to je způsobeno i normalizačním procesem, který se snažil schopné lidi eliminovat). Na podzim roku 1987 pod tlakem Moskvy a Gorbačova (ten viděl, že starý Husák již není schopen stranu řídit) Husák opouští funkci generálního tajemníka. Veřejnost má být o tomto kroku informována jako o odchodu Husáka z funkce ze zdravotních důvodů. Husák však postup Moskvy považuje za zradu, chce, aby se k tomu každý člen vyjádřil. Pro jeho odchod však hlasovalo osm z deseti členů vedení ÚV KSČ. Na jeho místo nastupuje Milouš Jakeš.

Jakeš je věkově mladší než ostatní členové, nebyl navíc ve společnosti příliš známý. Pro veřejnost je nástup Jakeše jistým zklamáním, neboť zpočátku nebyl vůdcem s přirozenou autoritou, což se od něj očekávalo. (Jakeš byl nejprve zemědělským odborníkem, v 70. a 80. letech byl funkcionářem Ústředního výboru a předsedou revizní komise, ovšem žádné významnější funkce nezastával). V době, kdy se uvažovala o odchodu Husáka, se diskutovalo v médiích o osobě Štrougal jako jeho nástupce ve funkci generálního tajemníka. Štrougal ovšem nebyl oblíbený uvnitř vedení KSČ, neboť vždy kritizoval stávající vedení strany (u veřejnosti byl ale oblíbený). Štrougal byl federálním premiérem a za jeho osobou stál i Husák. Po odchodu Husáka se oslabuje ovšem i Štrougalova pozice. V novém Jakešově vedení se Štrougal snaží dostat do role většího proreformního politika. To ovšem pouze více dráždilo vnitřní vedení strany, které se bálo, že události ve státě skončí jako v Polsku a Maďarsku, kde ústupky komunistů vedly k oslabení strany. Toho se chtějí čeští politici vyvarovat, a proto se

jim Štrougalovy myšlenky o reformách nelíbily. Na podzim roku 1988 je Štrougal odvolán z funkce premiéra a na jeho místo je povolán Ladislav Adamec. Vedení doufá, že Adamec nebude tak proreformní. Protože však veřejnost reformy požadovala, potřebovalo vedení najít člověka, který by o reformách mluvil, ale razantně je neprosazoval. Tímto člověkem byl právě Adamec. Mohl dělat reformy, ovšem pouze ekonomické, nikoliv však politické. Dostal tak důvěru vedení KSČ a uklidnil zároveň požadavky Gorbačova o jakousi přestavbu, kterou Gorbačov prosazoval v Sovětském svazu.

Začínají vznikat mnohé protestní akce proti režimu, lidem se nelíbí, že režim pouze o reformách mluví, ale žádné neprovádí. Adamec si tuto krizi režimu uvědomoval, ovšem pro reformy nenašel u vedení podporu. Konají se tak četné demonstrace a nepovolená veřejná shromáždění, na které režim reaguje represivně bez náznaku pochopení opozice. Začínají další represe a politické procesy (jež nejsou tak drastické jako v 50. a na počátku 70. let). Počátkem roku 1988 vznikají narychlo policejní represivní orgány, které mají potlačovat demonstrace. To je vnímáno občany velmi negativně. Navíc není dodržována nepsaná dohoda mezi občany a KSČ (tj. že pokud se nebudou občané plést do politiky, bude jim zajištěna vysoká životní úroveň) – režim není schopen reagovat na zhoršující se životní úroveň.

Listopad 1989

Na přelomu let 1989 – 1990 došlo k zásadní proměně politického systému Československé republiky. Vytvořila se nová exekutiva, změny se zásadně dotkly též legislativního systému a především vznikla nová politická struktura. Veškeré tyto proměny byly určovány politickými silami, zejména jejími představiteli. Na následujících stránkách se pokusím přiblížit politické změny v Československu od roku 1989 do roku 1992 – zániku Československé republiky. Přiblížím zásadní jednání mezi hlavními nositeli politické změny – tedy mezi zástupci Občanského fóra a představiteli federální vlády kolem Ladislava Adamce. Nejprve se pokusím stručně popsat události, které se v té době odehrály a zásadně změnily československý politický systém

Dne 17. listopadu 1989 vyvrcholila nespokojenost československé společnosti demonstrací na Národní třídě. Demonstrace, konaná při příležitosti 17. listopadu – Mezinárodního dne studentstva, se účastnili převážně tzv. nezávislí studenti a vysokoškoláci (především studenti

z organizace Stuha a z prostředí Studentského tiskového a informačního střediska STIS – obě tyto organizace byly nezávislými orgány spadajícími pod oficiální a legální strukturu SSM – Socialistického svazu mládeže). Kromě studentů z neoficiálních struktur se akce účastnili i zástupci oficiální struktury SSM – díky tomu pak mohla manifestace dostat úřední povolení ke konání. Je důležité též upozornit na to, že se demonstrace neúčastnili disidenti – studentští aktivisté se domnívali, že by účast disidentů mohla vyvolat obavy ostatních demonstrantů ze zásahu bezpečnosti.

Předsednictvo ÚV KSČ schválilo pietní shromáždění studentů, přesto vydalo rozkaz k pohotovosti pražských bezpečnostních sil. Studenti museli slíbit, že průvod povede pouze z Albertova na Vyšehrad k hrobu Karla Hynka Máchy, kde se měli účastníci rozejít a nejít přes střed města Prahy. Již od počátku tohoto studentského shromáždění byla provolávána hesla proti režimu (např. Zrušte KSČ, Zrušte StB, Nechceme vládu jedné strany, Chceme jinou vládu, Svobodnou republiku ve svobodné Evropě atd...) Organizátoři celé akce se snažili držet původního plánu – tedy nasměrovat průvod k Vyšehradu a tam ho následně rozpustit, ovšem celý průvod se nakonec obrátil a směřoval k Národnímu divadlu a k Národní třídě. Zde již na studenty čekaly složky tajné policie, která jim bránila k průchodu na Václavské náměstí. Studenty byla skandována hesla jako „Z Václaváku domů“ či např. „Máme holé ruce“. Dochází tak k brutálnímu zásahu tajné policie, studentům bylo dokonce znemožněno z demonstrace utéci (doposud byly demonstrace poklidné, lidé byli orgány státní moci nejprve požádáni, aby se v klidu rozešli). 17. listopad tak urychlil pád dosavadního režimu, stal se počátkem politických změn v Československu, které směřovaly k demokratickému politickému vývoji.

„Ještě ráno 17. listopadu 1989 nebyl tento den ničím výjimečný. Pro normálního člověka normální listopadový pátek. Většinu obyvatelstva čekaly odpoledne nezbytné fronty, spojené s nákupem na víkend. Někteří plánovali odjezd na chatu či chalupu. Bude již třeba zazimovat.

Večer se v zpravodajství Československé televize lidé dozvěděli, že na Národní třídě v Praze musela Veřejná bezpečnost rozehnat další z demonstrací a obnovit zde pořádek.

V Československu se po roce 1968 demonstrovala, pouze při různých oficiálních příležitostech, jednota lidu s komunistickou stranou. V průběhu 80. let se však v Praze konaly demonstrace komunistickou stranou neorganizované a tudíž nelegální. Většinou u příležitosti výročí 21. srpna 1968 nebo výročí vzniku republiky 28. října 1918. O většině z nich se občané

z oficiálních sdělovacích prostředků nedozvěděli. Později maximálně zmínka o ztroskotancích, kteří narušili veřejný pořádek. Problémy existují, ale ty komunistická strana řeší.

Ti, kteří poslouchali západní rozhlasové stanice věděli víc. Věděli, že demonstrace 17.11.1989 byla jiná. Nešlo jen o zásah vodními děly a průběžné zatýkání. Nyní byla použita hrubá síla proti mladým lidem. A snad také jeden z nich zemřel. Informace se rychle rozšířila mezi lidmi.

Večer již nebyl 17. listopad 1989 obyčejným dnem. Ve veřejnosti se cosi hnulo. Snad poslední kapka přetekla a události dostaly rychlý spád. Na konci byly svobodné volby a změna společenského řádu.“ (zdroj: internetové stránky www.totalita.cz)

Většina československé veřejnosti byla pobouřena tímto zásahem bezpečnostních sil. Vynořila se myšlenka na stávkou a okamžitý rozchod s dosavadním režimem. 18. a 19. listopadu 1989 dochází k aktivizaci dosavadní opozice – tedy představitelů Charty 77 a dalších hnutí a nezávislých aktivit, které reagují na zásah bezpečnostních sil. V sobotu 18. listopadu se shromažďují v pražských ulicích občané, zapalují svíčky a diskutují o událostech odehrávajících se na Národní třídě předešlého dne. Divadla a různé kulturní organizace sepisují požadavky týkající se politické zodpovědnosti za tyto události. Již v sobotu 18. listopadu vzniká mnoho prohlášení. Mezi nejvýraznější skupiny, které tato prohlášení formují, patří herci a studenti (především studenti z Českého vysokého učení technického v Praze se ještě 17. listopadu sešli, aby sepsali první prohlášení, ve kterém ustavují vysokoškolský stávkový výbor studentů a sepisují program o odstupu představitelů zodpovědných za zásah...). Dále např. studenti DAMU se téhož dne svěřili se svými zážitky z Národní třídy svým učitelům – hercům. Ti se ještě večer sešli v divadle a namísto obvyklého večerního vystoupení diskutovali s přítomnými diváky o charakteru páteční stávkou. Bylo to poprvé, kdy přestalo divadlo hrát (divadlo mělo v té době významnou autoritu, která pomáhala formovat českou kulturní společnost, herci navíc proti režimu téměř nevystupovali, neboť by tím mohli přijít o své angažmá), což vzbudilo obrovskou pozornost.

V sobotu večer odvysílalo rádio Svobodná Evropa falešnou informaci o zabití studenta Martina Šmída při demonstraci. Záměrem předání této falešné informace rádiu bylo zdiskreditování režimu (snahou bylo poukázat na brutalitu režimu, který zavraždil nevinného studenta). Veřejnost si tuto informaci okamžitě spojila se smrtí J. Palacha a J. Opletala, kteří zemřeli jako nevinné oběti ve jménu pravdy a svobody. Po zveřejnění této informace se okamžitě rozjela pátrací akce režimu se snahou dokázat její nepravdivost. Nakonec se

skutečně ukázalo, že je informace falešná. Přesto zanechala tato zpráva ve veřejnosti obrovské emoce a další nesouhlas s režimem.

Vznik Občanského fóra

Pro další průběh politického vývoje, který směřoval k demokratickému systému bylo bezesporu určující založení Občanského fóra. V neděli 19. listopadu se od dopoledních hodin v bytě Václava Havla na tehdejším Engelsově nábřeží scházejí zástupci jednotlivých opozičních skupin (mezi nimi byli i někteří komunisté, kteří však nesouhlasili s politikou Jakešova vedení, snahou bylo totiž reprezentovat celou občanskou společnost – tedy i tzv. „šedou zónu“, do které patřili lidé, kteří nebyli zásadně pro ani proti režimu) a pokouší se dohodnout na dalším společném postupu. Někteří jsou zatýkáni dokonce již na cestě k Havlovi (např. představitel Československé demokratické iniciativy – ČSDI Emanuel Mandler). „*U Havla v bytě se krátce po poledni sešli Jan Urban, Miloš Hájek, Karel Štindl, Rudolf Battěk, Jiří Křížan, Alexandr Vondra, Vladimír Hanzel, Radim Palouš, Martin Palouš a další.*“ (J. Bureš: Občanské fórum, s. 43)

Zástupci nezávislých iniciativ se dohodli na založení Občanského fóra (OF) jakožto skupiny, která by započala dialog s režimem. V osm hodin večer se v Činoherním klubu v ulici Ve Smečkách konalo ustavující setkání, které po dvou hodinách přijalo základní prohlášení formulované Havlem a několika jeho přáteli. Havlův text obsahoval čtyři hlavní body:

1. Požadavek odstoupení členů předsednictva ÚV KSČ (G. Husáka, M. Jakeše, J. Fojtíka, M. Zavadila, K. Hofmana, A. Indry), kteří byli spojeni se sovětskou intervencí roku 1968
2. Odstoupení městského tajemníka M. Štěpána a federálního ministra vnitra F. Kincla, kteří byli zodpovědní za zásah ozbrojených sil proti demonstrantům
3. Ustanovení komise pro vyšetření policejních zásahů
4. Propuštění všech politických vězňů (Rychlík, Jan: Rozpad Československa. Československé vztahy 1989 – 1992, s. 71)

Účastníci schůze v Činoherním klubu zvolili osmnáctičlenný výbor (mezi jeho členy patřili např. M. Kňážko, L. Kopecký, J. Ruml, O. Trojan a další), který se stal jakýmsi zárodkem koordinačního centra Občanského fóra. Občanské fórum podpořilo ještě studenty a herci vyhlášenou stávkou, která se měla konat v pondělí 27. listopadu 1989 a v pozdních večerních hodinách se všichni přítomní rozešli.

Na Slovensku se stává hlavní politickou silou Veřejnost proti násilí (VPN). Občanské fórum zde nebylo založeno vůbec. Podle Feodora Gála vznikla Veřejnost proti násilí nezávisle na OF, na Slovensku nebyla v době vzniku dokonce ani existence Občanského fóra známá, přesto byl její vznik spojen s reakcí slovenských intelektuálů na zprávu o policejním zásahu na Národní třídě. Profilovala se jako široké opoziční hnutí, které reprezentovalo nespokojenou veřejnost. VPN vznikla (oficiálně byla ustavena v Bratislavě 20. listopadu) na rozdíl od OF jako více uzavřená skupina, její popularita byla menší než popularita OF v české části.

Charakter Občanského fóra

Hlavní postavou dění kolem Občanského fóra se stává Václav Havel, který zároveň řídí veškerou jeho činnost. Havel si do Činoherního klubu pozval mnoho svých přátel, kteří se v disidentu pohybovali kolem něj. Strategií OF bylo, aby nebyl tento orgán založen pouze disidenty (jejich role ve společnosti byla navíc jen okrajová – veřejnost se na ně dívala očima režimu – tedy jako na škůdce, kriminálníky, příživníky nechodící do práce...). OF mělo být širokým hnutím (je namístě zdůraznit, že OF a VPN byly pouze hnutí, nepovažovaly se za politické strany, v jejich programech můžeme nalézt dokonce odpor proti stranictví, neměly ani vlastní stanovy - ty nahrazovaly pouhé dokumenty), ve kterém mají být zástupci všech politických stran, hnutí, nezávislých iniciativ, společenských skupin a církví, kteří souhlasili s pluralitním režimem. Již jsem se zmínila o tom, že zde byli i zástupci oficiálních struktur. Mezi nimi bychom našli např. režiséra Jiřího Svobodu (zástupce Komunistické strany Československa, později její šéf), Jana Škodu (zástupce socialistů) či Bohuslava Svobodu a Františka Reichla (ti zastupovali Lidovou stranu). Občanské fórum chce symbolicky ukázat, že se k němu hlásí dokonce i dělníci (např. horník Milan Hruška), kteří byli prezentováni jako nejméně věrnější vrstva režimu.

V pondělí 20. listopadu byl zvolen za tiskového mluvčí OF kněz Václav Malý a bylo zároveň ustaveno „Nezávislé tiskové středisko“, které začalo vydávat deník Informační servis, jehož hlavním úkolem bylo seznámit veřejnost s nejnovejšími událostmi.

Nejdůležitější roli hrálo v OF koordinační centrum (KC), které zajišťovala téměř veškeré činnosti týkající se programových bodů. Nejvyšším orgánem KC byl „Sněm KC OF“, který měl 150 členů. Hlavní rozhodnutí měla „Rada KC OF“, která se skládala z 26 členů a byla odpovědná Sněmu. Rada a Sněm ovšem vznikly až v lednových dnech roku 1990. Nahradily totiž původní horizontální strukturu, která se skládala z krizového štábu, akční skupiny a pléna.

Vliv Občanského fóra obrovsky rostl a získával si stále větší podpory občanů. Byla organizována masová shromáždění (na Václavském náměstí 21. – 24. a 27. listopadu a na Letenské pláni – 25. a 26. listopadu) usilující o prosazení čtyř základních požadavků OF. Téhož dne byl navázán také kontakt mezi OF a VPN - do Prahy přijel P. Zajac, který byl představitelem koordinačního výboru VPN (většiny jednání mezi vládou a OF se ovšem VPN neúčastní).

Občanské fórum zvolilo strategii „*regulovaného jednání zástupců opozice s držiteli moci*“ (J. Bureš: Občanské fórum, s. 48). Došlo tedy k prvnímu jednání mezi OF a předsedou federální vlády Ladislavem Adamcem, který byl jediný ochotný jednat s Občanským fórem, přesto však nechtěl jít za hranici některých reforem. Ráda bych se pozastavila u situace, která nastala právě při konání prvního jednání vlády s opozicí. Ladislav Adamec byl totiž sice ochotný jednat s dosavadní opozicí, nechtěl se ovšem hned na prvním setkání sejít s delegací, které by se účastnil i Václav Havel. „*Předseda vlády se zřejmě obával, že rychlé setkání přímo s vůdcem opozice a nepřítelem státu č. 1 by mu mohlo srazit vaz, byl by odvolán a tím by došlo k zablokování jednání*“ (J. Bureš: Občanské fórum, s. 49) Adamec prohlásil: „*Tak to bychom spolu jednat nemohli! Jak myslíte, že by takové jednání bylo posouzeno? Copak já si můžu sednout ke stolu hned s Havlem?*“ (J. Bureš: Občanské fórum, s. 49) Havel se nakonec prvního jednání s předsedou federální vlády opravdu neúčastnil.

Ve středu 22. listopadu vystoupil při demonstraci na Václavském náměstí se svým projevem Václav Havel, který prohlásil, že: „*Občanské fórum se v tuto chvíli stává reálným reprezentantem kriticky smýšlející československé veřejnosti, který začíná být brán vážně i soudobou státní mocí. V nejbližších hodinách se OF pokusí sjednotit všechny vznášené požadavky do jednotné listiny. Tyto požadavky podpoří, jak pevně věříme, všichni, kteří chtějí demokracii v naší zemi, manifestační generální stávkou v pondělí 27. listopadu. Chceme jen, abychom konečně měli vliv na osud naší vlasti.*“ (nadace Heinricha Bölla – Proměny

politického systému v Československu na přelomu let 1989/1990, s. 105-106). Ještě týž den oznámil ekonom Václav Klaus, že se k OF připojuje Prognostický úřad ČSAV. Klaus se začal aktivně podílet na práci OF, připravuje se dokonce alternativní ekonomická reforma. OF tím posiluje svou pozici, dříve byl totiž jeho deficitem právě malý počet odborníků.

Další působení opozice, první úspěchy

V pátek 24. listopadu se vnitřně organizuje a zdokonaluje Občanské fórum. Vzniklo několik organizačních jednotek – např. koncepční komise, odborná komise, informační komise, technická komise...Opět se koná demonstrace na Václavském náměstí, na kterém vystoupil mimo jiné i A. Dubček. Program této manifestace byl zhotoven tzv. „operační komisí“, později se používal název „krizový štáb“, jejíž členové se později rozrostli a vytvořili tzv. „akční skupinu“ (krizový štáb působil nadále vedle akční skupiny). Do čela této skupiny byl jmenován R. Palouš. Mezi členy akční skupiny patřili kromě V. Havla např. J. Ruml, V. Malý, I. Lamper, M. Palouš, P. Oslzlý, D. Větrovský, L.Lis a další. Později se organizační schéma OF stále zdokonalovalo, na krizový štáb se napojilo tiskové centrum, v jehož čele byl tiskový mluvčí OF Jiří Dienstbier.

Téhož dne zasedalo předsednictvo ÚV KSČ, které si uvědomovalo vážnost politické situace, ale nevědělo si s ní příliš rady. Zasedání skončilo rezignací předsednictva i sekretariátu, z vedení odstoupil Milouš Jakeš. Novým generálním tajemníkem se stal Karel Urbánek, za něhož byl úpadek komunistické strany dokončen (Urbánek nedokázal na veřejnosti vzbudit autoritu, což vedlo ke ztrátám a úpadku komunistické strany. Dne 21. prosince byla dokonce funkce generálního tajemníka zrušena a místo ní byla zavedena funkce předsedy, kterým se stal L. Adamec). I přes tuto rezignaci ovšem trvá OF na stávce, která má proběhnout v pondělí 27. listopadu jako symbolické referendum celého národa proti komunistické vládě. Vyhlášení generální stávky na pondělí potvrdilo OF i následujícího dne, v sobotu 25. listopadu. Adamec svolal schůzi federální vlády, která vyzvala prezidenta republiky, aby *„propustil všechny politické vězně, vyslovila se pro doplnění federální vlády o zástupce ostatních stran a nestraníky, uložila ministrům vnitra, aby ihned pozastavili výkon funkce velitelům zásahu ze 17. listopadu a určila své mluvčí pro jednání se studenty. Zavázala se, že urychleně dopracuje zákony o shromažďování, spolčování a petičním právu a*

nejpozději do konce roku je spolu s návrhem nové ústavy předloží k veřejné diskusi.“ (nadace Heinricha Bölla – Proměny politického systému v Československu na přelomu let 1989/1990, s. 110).

Odpoledne se na Letenské pláni konala další manifestace OF, protestující proti novému stranickému vedení. Téhož dne vystoupil poprvé na televizní obrazovce se svým projevem Václav Havel. Vedle něj se v televizi objevili i nový generální tajemník ÚV KSČ Urbánek a Adamec, který vyjádřil ochotu jednat s opozicí o politických změnách.

V neděli 26. listopadu došlo k prvnímu oficiálnímu jednání mezi Občanským fórem a Ladislavem Adamcem, které se uskutečnilo v Obecním domě v dopoledních hodinách. Základními požadavky OF byly opětovné formulace požadavků z 19. listopadu. Jednání skončilo prozatím neuzavřeně. V odpolední stávce na Letné zaznělo Adamcovo zpochybnění nutnosti generální stávky. Zároveň se ovšem projevil nesouhlas studentů s postupy OF.

Generální stávka v pondělí 27. listopadu 1989

Nejdůležitější událostí 27. listopadu se stala dvouhodinová generální stávka organizovaná OF a studenty vysokých škol. Měla být neformálním vyjádřením obyvatel Československa, zda chtějí pokračování vlády jedné strany. Generální stávky se zúčastnilo přes 85% aktivních zaměstnanců, kteří vyjádřili svou podporu OF a zároveň potvrdili nesouhlas s vládou jedné strany a přání svobodných voleb. OF zde formulovalo hlavní cíle – tedy konání svobodných voleb a vznik politického pluralismu, zároveň vyzvali Ladislava Adamce, aby přistoupil k „zásadní změně programu a složení vlády“ (Suk, Jiří: Občanské fórum, listopad – prosinec 1. díl – události, s. 18). Pokud by tak Adamec neučinil, požadovalo by OF odstoupení jeho i celé vlády.

Občanské fórum si uvědomovalo, že musí zdokonalit a uspořádat svou vnitřní strukturu, která byla spíše chaotická a především nekoordinovaná. Své zásady, týkající se významných změn v politice, ekonomii a kultuře zdokumentovali již den před stávkou pod názvem „Co chceme“. V tomto programu Občanské fórum požadovalo:

1. zrušení mocenského monopolu KSČ

2. *vytvoření demokratického parlamentního systému, právního státu a skutečného federativního uspořádání Československa*
 3. *integraci země do evropských struktur*
 4. *vytvoření tržní ekonomiky s přiměřenou mírou sociální a ekologické politiky*
 5. *odpoutání kultury a vzdělání od ideologických zásahů státu*
- (J. Bureš: Občanské fórum, s. 66)

Občanské fórum vneslo dalšího dne hlavní požadavky nezbytné pro vývoj politické demokracie, kvůli kterým musela být ovšem změněna i ústava. Tyto úpravy znamenaly:

- *zrušit ustanovení ústavy o vedoucí úloze KSC ve společnosti a ve státě (článek 4)*
- *zrušit ustanovení ústavy o Národní frontě jako uzavřeném politickém systému vedeném Komunistickou stranou (článek 6)*
- *zrušit ustanovení ústavy o marxismu – leninismu jakožto státním světovém názoru s tím, že tyto změny by měly být provedeny ústavním zákonem Federálního shromáždění ve lhůtě do 10. 12. 1989 (článek 16)*

(Z. Jičínský: Československý parlament v polistopadovém vývoji, s. 54)

Kromě těchto ústavních změn požadovalo OF společně s VPN dále:

- *vláda musí okamžitě podat demisi*
- *zítra odstoupí z funkce předseda FS A. Indra, FS zruší mimořádné úpravy v trestním právu přijaté v lednu 1989 v souvislosti se zásahy proti demonstracím, FS přijme zákon, na jehož základě budou odvoláni všichni poslanci, kteří se zpronevěřili svému poslanceckému slibu a nedbali vůle a zájmů lidu – na jejich místa zvolí zastupitelské sbory nové poslance, které navrhne NF společně s OF a VPN (podle vzoru takového postupu z roku 1969)*
- *v pátek 1. 12. 1989 představí L. Adamec veřejnosti novou federální vládu a zároveň s ní i zásady vládního prohlášení, které bude zaručovat: svobodu spolčovací, shromažďovací, svobodu tisku, zrušení Lidových milicí, zrušení státního dozoru nad církvemi a zajištění náhradní vojenské služby*
- *rovněž se musí řešit otázka přítomnosti politických stran na pracovištích*
- *do soboty 9. 12. 1989 by měla nová vláda jasnými skutky prokázat, že je schopna rychle plnit zásady svého prohlášení. V opačném případě budou OF a VPN vyžadovat*

demisi vlády a novou vládu pak sestaví člověk navržený OF a VPN. Krajním způsobem nátlaku na prosazení těchto požadavků bude v případě potřeby generální stávka

- *do 10. 12. odstoupí z úřadu prezidenta ČSSR G. Husák*
- *dojde k propuštění všech politických vězňů*
- *Občanské fórum obdrží pro své potřeby budovu v centru Prahy*
- *Činnost OF bude legalizována, OF dostane pravidelný vysílací čas v rozhlasu a televizi a samostatný deník*

(J. Bureš: Občanské fórum, s. 71)

Předseda L. Adamec slíbil, že do 3. prosince sestaví novou vládu. 29. listopadu přijalo Federální shromáždění vypuštění článku 6 z Ústavy (Adamec neměl ani jinou možnost, neboť odmítnutím některých požadavků by mohl vyvolat masovou stávku OF a VPN, které by KSČ již nebyla schopna čelit.) – tím byla zrušena vedoucí úloha KSČ ve společnosti a článku 4 – podle toho byla zrušena vedoucí úloha KSČ v Národní frontě. Dále byl vypuštěn článek 16 o marxismu – leninismu jako státní ideologii, bylo přislíbeno propuštění politických vězňů, dohodnuto ustavení parlamentní Komise pro vyšetřování událostí z 17. listopadu 1989 či např. odsouzení vstupu vojsk Varšavské smlouvy na naše území roku 1968. Tyto navržené ústavní změny, které pouze potvrzovaly rozchod a odsouzení starého režimu byly Federálním shromážděním přijaty. OF vyzvalo též prezidenta Gustava Husáka, aby do 10. prosince téhož roku odstoupil. V Praze se uskutečnilo také významné jednání mezi OF a VPN. Byla dohodnuta další spolupráce a potvrzeno vzájemné respektování českého a slovenského občanského hnutí v každé republice zvlášť. Společným cílem obou hnutí se stala demokratická, česko – slovenská federace.

V neděli 3. prosince je vyhlášena nová „koaliční vláda“ navržená L. Adamcem. V této vládě byla ovšem jasná převaha komunistů poměrem 16 : 5 v jejich prospěch (složení bylo: 16 komunistů, 1 lidovec, 1 socialista a 3 nestraníci), v čele opět s Adamcem. Složení této vlády vyvolalo samozřejmě další vlny odporu a vláda byla většinou společnosti i OF odmítnuta, probíhaly další manifestace. Složení nové vlády bylo veřejnosti představeno následovně:

Prezident republiky odvolal z vlády:

- *1. místopředsedu vlády Matěje Lúčana*
- *místopředsedu vlády a předsedu Státní komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj Karla Juliše*
- *místopředsedu vlády Jaromíra Obzinu*
- *ministra národní obrany Milána Václavíka*

- ministra vnitra Františka Kincla
- předsedu Výboru lidové kontroly Františka Oldřicha
- ministra zahraničního obchodu Jana Štěrbu
- ministra práce a sociálních věcí Miloslava Boďu
- ministra – ředitele Federálního cenového úřadu Alfréda Šebka
- ministra Mariána Čalfu

Dále prezident Husák nově jmenoval do funkcí:

- Mariána Čalfu prvním místopředsedou vlády (pro legislativní otázky)
- Josefa Hromádku místopředsedou vlády (pro oblast vzdělání, kultury a církevních záležitostí)
- Miroslava Vacka ministrem národní obrany
- Františka Pince ministrem vnitra
- Květoslavu Kořínkovou předsedkyní Výboru lidové kontroly
- Andreje Barčáka ministrem zahraničního obchodu
- Alfréda Šebka ministrem práce a sociálních věcí
- Ladislava Dvořáka ministrem – předsedou FCÚ
- Františka Reichla ministrem pro oblast vědy, techniky, životního prostředí
- Viliama Rotha ministrem pro oblast řízení sdělovacích prostředků

Ve vládě dále zůstali:

- premiér Ladislav Adamec
- první místopředseda Bohumil Urban
- místopředseda vlády František Pitra
- místopředseda vlády Pavol Hrivnák
- místopředseda vlády Jaromír Žák
- místopředseda vlády Ladislav Vodrážka
- ministr zahraničních věcí Jaromír Johanes
- ministr financí Jan Stejska
- ministr paliv a energetiky Antonín Krumník
- ministr zemědělství a výživy Jaromír Algayer
- ministr dopravy a spojů František Podlena

(J. Bureš: Občanské fórum, s. 84 – 85)

Ve čtvrtek 7. prosince podává předseda vlády Ladislav Adamec demisi. K podání demise měl důvodů několik – jednak již nechtěl akceptovat další požadavky Občanského fóra a stát tak za koncem socialistické vlády. Demise mohla být i jeho strategií o boj na post prezidenta republiky, protože Gustav Husák má brzy odstoupit a Adamec se obává, že by se novým prezidentem mohl stát Alexandr Dubček.

Adamcovým nástupcem se měl stát buď první místopředseda B. Urban, nebo ministr Marián Čalfa. Adamec se rozhodl pro „*mladého nezkompromitovaného Slováka*“ (nadace Heinricha Bölla – Proměny politického systému v Československu na přelomu let 1989/1990, s. 122) M. Čalfu. Otázkou zůstává, proč Adamec zvolil za svého nástupce právě Čalfu, který byl téměř neznámý. Adamec měl k Čalfovi důvěru, neboť ho Čalfa vždy podporoval na všech jednáních. Čalfa dále neměl vnitřní problémy s uznáním některých požadovaných reforem Občanským fórem, s kterými naopak Adamec problémy měl. Čalfu podporoval i Gustav Husák, neboť vždy fungoval systém, ve kterém byl – li prezidentem Čech, premiérem byl Slovák a obráceně. Nyní byl dosazen do funkce premiéra Slovák, prezidentem by tedy podle tohoto systému měl být Čech, tudíž jím nemůže být A. Dubček. V této době již OF počítá s kandidaturou Václava Havla na post prezidenta republiky.

Komunistická strana je zatlačována stále více do defenzivy a je nucena uznat OF a VPN za nejsilnější politické síly, které určují další politický vývoj. 8. prosince zahajuje OF a VPN tzv. „jednání u kulatého stolu“ v Paláci kultury, na kterém je dohodnuta strategie OF a VPN, mají se snažit o silnější reprezentaci ve federální vládě. Dále je zde podpořena Havlova kandidatura na prezidenta a všechny politické subjekty se dohodly na odstoupení prezidenta Gustava Husáka dne 10. prosince.

V neděli 10. prosince odvolal Gustav Husák na návrh designovaného předsedy M. Čalfy z funkce prvního místopředsedy B. Urbana a některé další členy vlády. Zároveň jmenoval Čalfovou vládu, která se skládala z dvaceti členů, z nichž bylo již jen 9 komunistů (dále zde byli 2 lidovci, 2 socialisté a 7 členů bez politické příslušnosti). Složení vlády bylo následující: *Prezident ČSSR dr. Gustáv Husák na návrh designovaného předsedy vlády JUDr. Mariána Čalfy odvolal z funkcí členů vlády ČSSR:*

- *Mariána Čalfu, místopředsedu vlády*
- *Bohumila Urbana, 1. místopředsedu vlády*
- *Pavla Hrivnáka, místopředsedu vlády*
- *Jaromíra Žáka, místopředsedu vlády*
- *Ladislava Vodrážku, místopředsedu vlády*

- *Jaromíra Johanese, ministra zahraničních věcí*
- *Františka Pince, ministra vnitra*
- *Jana Stejskala, ministra financí*
- *Alfréda Šebka, ministra práce a sociálních věcí*
- *Františka Reichela, ministra*
- *Antonína Krumnikla, ministra paliv a energetiky*
- *Jaromíra Algayera, ministra zemědělství a výživy*
- *Viliama Rotha, ministra*

Vzápětí jmenoval:

- *Mariána Čalfu (KSC) předsedou federální vlády*
- *Valtra Komárka (KSC) 1. místopředsedou federální vlády*
- *Jána Čárnogurského (bezpartijní) 1. místopředsedou federální vlády*
- *Františka Reichla (ČSL) místopředsedou vlády a předsedou Státní komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj*
- *Vladimíra Dlouhého (KSC) místopředsedou vlády a předsedou státní plánovací komise*
- *Oldřicha Burského (ČSS) místopředsedou vlády a ministrem zemědělství a výživy*
- *Jiřího Dienstbiera (bezpartijní) ministrem zahraničních věcí*
- *Václava Klause (bezpartijní) ministrem financí*
- *Petra Millera (bezpartijní) ministrem práce a sociálních věcí*
- *Františka Pince (KSC) ministrem paliv a energetiky*
- *Ladislava Vodrážku (KSC) ministrem hutnictví, strojírenství a elektrotechniky*
- *Róberta Martinka (bezpartijní) ministrem*
- *Richarda Sachra (ČSL) ministrem*

Ve svých funkcích zůstali:

- *František Pitra (KSC) místopředseda vlády a předseda vlády ČSR*
- *Josef Hromádka (bezpartijní) místopředseda vlády*
- *Miroslav Vacek (KSC) ministr národní obrany*
- *Andrej Barčák (KSC) ministr zahraničního obchodu*
- *František Podlena (KSC) ministr dopravy a spojů*
- *Květoslava Kořínková (bezpartijní) ministryně – předsedkyně Výboru lidové kontroly*

- *Ladislav Dvořák (ČSS) ministr pověřený řízením FCÚ*

Dodatečně byl místopředsedou federální vlády jmenován Milan Čič (bezpartijní).

Předseda vlády SSR.

Gustav Husák v zápětí odstoupil ze svého úřadu. Mandát této vlády je stanoven až do prvních svobodných voleb roku 1990. Čalfa již odpoledne veřejně na tiskové konferenci seznámil občany se složením jeho nové vlády a za hlavní úkol vlády stanovil „*udělat vše pro přípravu svobodných a demokratických voleb*“ (nadace Heinricha Bölla – Proměny politického systému v Československu na přelomu let 1989/1990, s. 126). Zároveň je zveřejněna kandidatura V. Havla na prezidenta. Prezident měl být zvolen do 14 dnů (tedy do 24. prosince 1989) společně s platnou ústavou.

Volba nového prezidenta

Již 11. prosince vznesla komunistická strana návrh na přímou volbu prezidenta (socialisté a lidovci tento návrh nepodpořili), kvůli počtu kandidátů (těmi byli kromě Havla dále A. Dubček, Č. Císař a L. Adamec) a aby o volbě prezidenta měli zároveň možnost rozhodnout všichni občané. Ve skutečnosti bylo však záměrem KSC opět se podílet na politickém vlivu a dosazení svého kandidáta na post prezidenta. Pro OF bylo velice obtížné zabránit komunistům v jejich iniciativách (ti přišli dále s prosazením přímé volby prezidenta na základě referenda, čímž by podle slov předsedy Sněmovny národů A. Blažeje „byl uplatněn širší princip přímé demokracie“), přímou volbu odmítali. O několik dnů později se schází M. Čalfa s V. Havlem a nabízí Havlovi, že přímo podpoří jeho kandidaturu ve Federálním shromáždění.

Situace na Slovensku se ovšem výrazně lišila. Na Slovensku byl Alexandr Dubček velice silně podporován. Měl zde pověst bojovníka za svobodu, demokracii a za rovnoprávné postavení Slovenska v rámci Československa. Oproti Havlovi byl navíc na Slovensku osobností velice známou a byl zároveň členem VPN. Ta se sice oficiálně nepostavila proti kandidatuře Dubčeka, přesto se ale rozhodla podporovat i nadále kandidaturu V. Havla ovšem s podmínkou, že při kandidování na prezidenta Havel slíbí, že se o tuto funkci bude ucházet jen do svobodných voleb, ve kterých již bude kandidovat A. Dubček. Havel na tuto podmínku přikývl a dále ve svých projevech zdůrazňoval, že ve funkci prozatímního prezidenta bude

pouze tehdy, bude - li po jeho boku stát v nějaké vysoké funkci A. Dubček. Dubčekovi je zatím nabídnuta funkce předsedy Federálního shromáždění.

Mezi Havlem a Dubečkem došlo k řadě schůzek a jednáních týkajících se kandidatury na prezidenta. Tato jednání však nebyla nahrávána ani zapisována, a proto nám jejich skutečný a pravdivý obsah nebude zřejmě nikdy znám, přestože se těchto jednání účastnil vždy nějaký svědek. O Dubčekově snaze stát se prezidentem však není pochyb. Pochyby lze též vidět v Havlově slibu, který dal Dubčekovi, že se vzdá své příští kandidatury a že bude Dubček zvolen příštím prezidentem. Tento slib totiž nebyl pro Havla nijak závazný. Oba se naopak shodli na tom, že pokud by kandidovali na post prezidenta oba zároveň, mohli by se tím vyostřit vztahy mezi Čechy a Slováky. (Rychlík, Jan: Rozpad Československa, s. 85 – 86).

Jak jsem se již zmínila, dalšími protikandidáty Havla byli Ladislav Adamec a Čestmír Císař (neúspěšný kandidát z roku 1968), kteří byli navrženi komunisty. Postupně se své kandidatury z nereálných důvodů na úspěch vzdávají.

V pondělí 19. prosince 1989 vyjádřilo federální shromáždění důvěru nové Čalfově vládě a Čalfa následně navrhl jmenování Havla prezidentem Československé republiky. 29. prosince byl ve Vladislavském sále Pražského hradu za Dubčekova předsednictví zvolen jednomyslně Václav Havel prezidentem a ještě téhož dne skládá slib a ujímá se své funkce. „*V. Havel jako prezident má být garantem svobodných voleb v Československu. Má zaručovat nový demokratický vývoj v Československu i novou čs. zahraniční politiku, které z této radikální změny, již způsobila pokojná revoluce, vyplývá... Volba V. Havla prezidentem republiky byla výrazným svědectvím postupu revoluce, porážky a rozkladu konservativních sil starého režimu.*“ (Z. Jičínský: Problémy československé politiky, s. 127)

Občanské fórum postupně ovládá veškerou exekutivu. Snaží se přímo prosadit i v oblastech spadajících do zákonodárné moci. Vycházejí z konceptu Zdeňka Jičínského – z tzv. „kooptací“ – výměně zkompromitovaných poslanců v zákonodárných sborech ve prospěch demokraticky smýšlejících poslanců. 28. prosince je pak tato výměna komunistických poslanců provedena a poslanecká křesla opouští 23 „nejzkompromitovanějších“ představitelů KSČ. Do prvních dvaceti míst byli obsazeni členové OF a VPN. Novým předsedou Federálního shromáždění je zvolen Alexandr Dubček. Téhož dne Federální shromáždění též rozhodlo o zrušení pasáže a věrnosti socialismu z prezidentského slibu.

Tím ovšem téma kooptací zdaleka nebylo vyřešeno. Další výměna poslanců v zákonodárných sborech měla proběhnout v lednu roku 1990, opět pod vedením Z. Jičínského a týmu jeho spolupracovníků (Pithart, Mikule, Rychetský a Lžičar). Narazili na

neochotu velké části poslanců svá místa opustit. 18. ledna vyslovuje federální vláda svůj nesouhlas s odvoláním většiny jejích poslanců a i sám Čalfa se vyslovil přímo proti schválení kooptačního zákona. V něm se jednalo 23. ledna na společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů. Zde bych se ráda zmínila o „patové situaci“, ke které při schvalování tohoto zákona došlo. Aby byl zákon o kooptacích platný, byla potřeba shoda obou sněmoven. Pokud by se tak nestalo, mohly se obě sněmovny dohodnout na vytvoření „dohodovacího zřízení“. Ve Sněmovně národů platil navíc tzv. „zákaz majorizace“, který znamenal, že by byl zákon přijatý pouze tehdy, byl – li schválen většinou českých i slovenských poslanců (ve Sněmovně národů se totiž hlasovalo odděleně – zvlášť v české a zvlášť ve slovenské části a zákon musel projít v obou částech 3/5 většinou). Zákon o kooptacích byl schválen ve Sněmovně lidu, v české části Sněmovny národů, ovšem narazil na odpor ve slovenské části Sněmovny národů (zde nebyl přijat nejspíše kvůli „organizačním nedostatkům), a kvůli zákazu majorizace přijat tudíž nemohl být. Byl tedy zvolen dohodovací výbor, ve kterém byl posléze zákon přijat.

Problémů, které musela vláda řešit bylo mnoho. Mezi jeden z nich patřila i změna volebního systému. Spor se týkal volebních zákonů – tedy zda bude volební systém poměrný či většinový. Václav Havel byl zásadně pro většinový volební systém (budoucnost republiky viděl totiž v silných osobnostech, které by byly nezávislé na politických stranách, čímž by předešel případné korupci jednotlivých osob), naopak skupina ústavních právníků kolem P. Rychetského, V. Mikuleho, J. Boguszaka a Z. Jičínského a několika politiků OF (P. Kučery, K. Štindla) se přikláněla spíše k systému poměrnému, který by dával šanci i menším stranám a vytvořil tak politicky pluralitní systém. Ti, kteří preferovali poměrný volební systém navíc poukazovali na fakt, že se tento systém osvědčil i v jiných zemích, které přecházely k demokracii. Poukazovali na to, že poměrný systém umožňuje pružně reagovat na změny nálad voličů, které jsou v tomto období vysoce pravděpodobné. Zkušenost navíc jasně říkala, že narychlo vzniklé hnutí, jakým je OF by mohlo svou získanou mocí pouze nahradit komunistický monopol a mohlo by se tak stát pouze novou dominantní silou. Pithart, který je též pro poměrný volební systém ho považuje za „omezení nás nad námi samotnými“. Uvnitř OF je tento systém považován za jakýsi sebeomezující mantinel.

Havel se svým návrhem na zavedení většinového volebního systému neuspěl a byl zaveden poměrný volební systém s preferenčními hlasy.

Spory o charakter OF

Spory o charakter OF se týkala především otázky, zda bude OF fungovat nadále jako hnutí, či zda se přemění v běžnou politickou stranu s individuálním členstvím. Tyto neshody se měly vyřešit definitivně po svobodných volbách v červnu 1990.

Václav Havel na prvním sněmu KC OF konaného dne 23. 12. 1989 zdůraznil:

1. *OF nechť zůstane „bližze nespecifikovaným útwarem“, který nové politické strany bud' podporuje, doporučuje (do ústavních funkcí), staví se za ně nebo jsou mimo OF*
2. *OF je dnes více než koalici několika stran – reprezentuje široké spektrum společnosti, jsou v něm zárodky nových politických stran*
3. *až do voleb by OF mělo zůstat garantem pokojné cesty k demokracii*
4. *vztah OF k politickým stranám by v nadcházejícím období měl být co nejvolnější, aby ani OF, ani ostatní strany nebyly vzájemnou úzkou spoluprací nikterak svazovány a omezovány*
5. *OF by se v tuto chvíli nemělo nijak konkrétněji profilovat, mělo by zůstat „jako cosi dost rozmlženého“*
6. *jádro aktivistů OF tvoří především lidé, kteří nechtějí být členy žádné politické strany, nýbrž chtějí „jen lepší život“*

(J. Bureš: Občanské fórum, s. 173 – 174)

Je nutné upozornit na fakt, že ve chvíli, kdy se zástupci Občanského fóra začali přímo účastnit ve vládě, muselo doplnit tyto své zásady a změnit svou vnitřní organizační strukturu.

Další problémy uvnitř OF spočívaly v zahrnutí Rady OF obrovskou škálou různých problémů z oblasti politiky, sociálního života, Rada musela řešit problémy národnostní, zemědělské, průmyslové, finanční, odborové, historické, školní, církevní . *„Koordinační centrum bylo pochopeno jako centrum pro všechno. Kdekdo se na něj obracel se svou prosbou, žádostí, připomínkou, stížností a očekával rychlé řešení. Na koordinační centrum se ze všech stran valila lavina.“* (Suk, Jiří: Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize, s. 295). Koordinační centrum OF se tak dostávalo do složité situace, ve které nevěděli co řešit dříve a které problémy jsou pro další vývoj důležitější. V lednových dnech navíc opouštěla místa OF obrovská masa lidí, kteří přecházeli do vládních orgánů či na jiné lukrativnější pozice. V Občanském fóru převládal chaos, chyběla mu pevnější struktura.

Nyní tedy přišly na pořad dne otázky, v co se má OF přeměnit. Tím se zabýval především J. Vavroušek.

OF procházelo též různým štěpením jednotlivých grémií. 20. ledna vznikl „malý expertní tým“ (má za úkol více se nad jednotlivými problémy zamýšlet), v jehož čele stál P. Pithart – ten stál zároveň v čele celého Koordinačního centra OF, dále se vytvořilo např. tzv. „boží oko“ (tj. obdoba krizového štábu) ve složení: Pithart, Kučera a Ivan Havel. Pod nimi pak stáli J. Vavruška, J. Urban, a I. Fišer. Jak jsem již uvedla, stál Petr Pithart v čele chaosu uvnitř Koordinačního centra. Způsobilo to jeho pracovní přetížení a vyčerpání. Ministři OF (hlavně D. Burešová, B. Moldán a P. Klener) proto navrhli Havlovi, aby se Pithart stal novým předsedou vlády namísto Františka Pitry. Havel zprvu tuto žádost odmítal s tím, že je Pithart v čele OF nenahraditelný, nakonec ale přesto k výměně ve funkci předsedy došlo a dne 6. února byl jmenován novým předsedou české vlády Petr Pithart (místo F. Pitry) a na funkci 1. místopředsedy dosedl ekonom František Vlasák (místo M. Tomana – byl též z KSČ stejně jako Pitry).

Další spory uvnitř OF se týkaly hned zvolení nového schopného člověka namísto Pitharta. Havel a Pithart se shodli na osobě Jana Urbana, mnozí uvnitř OF však byli zásadně proti (argumentovali především porušením demokratického ideálu, neboť Urban měl blízko k reformním komunistům sdružujících se v Klubu za socialistickou přestavbu Obroda – Urban působil jako nestranný novinář a účastnil se mnoha protirežimních akcí, ve skutečnosti se ovšem většina členů, která byla proti jeho vůdcovství v OF, snažila posílit svůj vliv) jmenování Urbana novým šéfem OF (proti byl např. Václav Benda). Jan Urban přesto do čela OF nastoupil již počátkem února a oznámil, že v čele OF bude působit pouze do doby konání prvních svobodných voleb, po nichž se vrátí opět k novinářině. Těmito spory o vedoucí postavu OF se oslabilo charisma jeho vůdce. *„Havla doprovázela pověst zakladatele a prvotního hybatele (po několika týdnech odešel do nejvyšší státní funkce), Pitharta pověst teoretika a budovatele (po několika týdnech odešel do funkce předsedy české vlády), ale s Urbanovým jménem už nebyla od počátku spojována žádná výraznější a delší politická perspektiva.“* (Suk, Jiří: Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize, s. 305) Uvnitř OF docházelo též ke konfliktům mezi Radou a Sněmem a politickou komisí. OF se skládalo také ze zástupců různých politických stran, jejichž představitelé měli na vývoj zcela jiné názory, byli především různě profilováni, což se záhy jeví jako další problém OF. 26. března se dokonce rozhodla vystoupit z OF Křesťanskodemokratická strana, která se rozhodla jít do voleb ve spojení buď s křesťanskodemokratickým hnutím nebo s Československou stranou lidovou. Sociální demokracie se též rozhodla jít sama do voleb.

Tím se od OF odštěpila pravice (KDS) i levice (Sociální demokracie). Urban toto odštěpení přesto přivítal, protože se tak mohl více zdůraznit „občanský proud“. To potvrdil výrokem : „*Strany jsou pro straníky, Občanské fórum je pro všechny!*“ (Suk, Jiří: Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize, s. 317). Do voleb s OF mají nakonec vstoupit : Československá demokratická iniciativa, Občanská demokratická aliance, Republikánská strana českého venkova, Strana českého venkova, Romská občanská iniciativa, Levá alternativa, Klub za socialistickou přestavbu Obroda, Transnacionální radikální strana, Strana evropského domu a někteří aktivisté Hnutí za občanskou svobodu, Křesťanskodemokratické strany a Sociálnědemokratické strany. Přesto lze hovořit o pouhých „zárodcích politických stran“ uvnitř OF, které se nemohly stát základem politického pluralismu.

Za zmínku stojí i přijetí dvou zákonů – tzv. „Malého zákona“ a „Velkého zákona“ o politických stranách a hnutích (zákon č. 15/1990 Sb.)

Koncem ledna roku 1990 je přijat „Malý zákon o politických stranách“ (FS ho schválilo 23. 1. 1990), ve kterém se říká, že každý je oprávněn založit svobodně politickou stranu. K tomu potřebuje registraci obou ministerstev. Za politické strany a hnutí se na základě toho považují: KSČ, KSS, socialisté, lidovci a Demokratická strana svobody a současně dvě hnutí – OF a VPN. Ostatní politické strany a hnutí, které nebyly jmenovány v Malém zákoně, musely žádat o svou registraci na ministerstvu vnitra buď českém nebo slovenském. Tento zákon vytvořil dvě právní normy – stranu a hnutí. OF a VPN totiž nechtěly být v prvních letech svého působení považovány za politické strany. Nikde však nebyla uvedena charakteristika, která by objasňovala, co hnutí vlastně znamená. Politické hnutí tak bylo odlišeno od politických stran charakteristikou, že jde o „*právnícké osoby, které mohou vznikat k volebním a jiným politickým účelům.*“ (J. Bureš: Občanské fórum, s. 178) Tento zákon č. 15/1990 Sb. Stanovil, že : „*Občané mají právo se v demokratickém duchu sdružovat v politických stranách. Výkon tohoto práva slouží občanům k jejich účasti na politickém životě společnosti, zejména na vytváření zastupitelských orgánů státu. Dále stanovil podmínky vzniku politických stran. Strana vzniká jako právnícká osoba dnem zápisu do evidence u příslušného ministerstva vnitra. Zákonná úprava má eliminovat vznikání miniaturních stran, proto se požaduje alespoň 1000 podpisů občanů pod petici požadující vznik strany.*“ (Z. Jičínský: Československý parlament v polistopadovém vývoji, s. 95)

O rok později je přijat „Velký zákon o politických stranách a hnutích“, který stanovuje přesná pravidla, jak se mají zakládat politické strany a jak mají fungovat. Tento zákon je

platný dodnes s drobnějšími úpravami (např. byla provedena novelizace v otázce financování strany ze státního rozpočtu či novelizace kontroly ostatního financování strany).

Důležitou změnu v ústavě přinesl i ústavní zákon 46/1990 Sb. Ten stanovil, že „členové zastupitelských sborů – poslanci jsou povinni vykonávat svůj mandát osobně, podle svého svědomí a nejlepšího přesvědčení, nejsou vázáni příkazy, které se týkají výkonu mandátu. Tato změna souvisela s tím, že připravované volby se měly konat podle principu poměrného zastoupení, při kterém se voliči vyslovují především pro určitou politickou stranu (její kandidátku) ve větších volebních krajích oproti dosavadnímu volebnímu systému (většinovému)I když je poslanec volen na kandidátce politické strany, stává se volbou zástupcem občanů. Volby jsou tajné, poslanec nezná své voliče, protože neví, kdo jej volil. Proto mu nemůže nikdo dávat žádné příkazy, pokud jde o výkon jeho poslanecké funkce, ani strana, která jej kandidovala“. (Z. Jičínský: Československý parlament v polistopadovém vývoji, s. 97)

Dále byl upraven počet poslanců ve Sněmovně lidu, kterých bylo nyní 150 (předtím jich bylo 200). Zákon ještě stanovil „neslučitelnost výkonu poslaneckého mandátu s výkonem poslaneckého mandátu národní rady a s výkonem funkcí soudce, prokurátora, státního arbitra, vojáka z povolání, příslušníka SNB a Sboru nápravné výchovy.“ (tamtéž, s. 97 – 98) Dále byla ustanovena 5% klausule v České národní radě (tedy do prvního skrutinia postupovaly strany, pro které bylo odevzdáno alespoň 5% hlasů v České nebo Slovenské republice) a 3% klausule ve Slovenské národní radě. Byly přijaty liberalizační zákony jako např. zákon o svobodě projevu, petiční zákon, zákon o svobodě shromažďování či sdružování.

Léta 1989 – 1990 se nesou ve znamení vyrovnání se s minulostí. Začíná větší informovanost o věcech, které byly dříve „tabu“. Jedná se o přirozený proces, jenž se děje v každé zemi, která přechází k demokracii. V souvislosti s vyrovnáním se s minulostí se začíná hovořit i o navrácení „nespravedlivě a neoprávněně získaného majetku KSČ a SSM československému lidu“ (Z. Jičínský: Československý parlament v polistopadovém vývoji, s. 103). Dne 18. 5. 1990 přijalo předsednictvo Federálního shromáždění zákonné opatření č. 177/1990. „Podle tohoto zákonného opatření bylo v zákazu převodů vlastnictví nemovitého majetku politických stran, společenských organizací, Národní fronty a jejich orgánů, jestliže těmto organizacím byly poskytovány dotace ze státních rozpočtů v době do 31. 12. 1989. Zákaz se nevztahoval na převody nemovitého majetku na stát. ...Dále se těmto organizacím i dalším organizacím podle zákona o politických stranách a zákona o sdružování občanů ukládala povinnost sestavit výkaz svého majetku ke dni 30. 4. 1990 a předložit jej do 30. 6. 1990 federálnímu ministerstvu financí...Na toto zákonné opatření navazovalo vládní nařízení

č. 212/1990 Sb., o odnětí nemovitého majetku státu v trvalém užívání KSČ“. Z. Jičínský: Československý parlament v listopadovém vývoji, s. 105) Ústavním zákonem č. 496/1990 Sb. a zákonem č. 497/1990 Sb. byl navrácen majetek KSČ lidu ČSFR.

Podívejme se ještě krátce na problematiku otázky lustrací, která patřila též k problému procesu vyrovnání se s minulostí. Dne 4. října 1991 byl přijat tzv. lustrační zákon, který vyloučil bývalé stranické funkcionáře a pracovníky a kolaboranty bývalé komunistické tajné policie (StB) z celé řady veřejných úřadů. Byla zavedena evidence pracovníků a spolupracovníků StB a dále byly přijaty další doplňující zákony, které upravily přístup k této evidenci. Celý tento proces prověřování spolehlivosti či nespolehlivosti osob byl započat na federálním ministerstvu vnitra. *„Jednalo se zpočátku především o snahu některých pracovníků bezpečnostních složek zapojit se do ovlivňování probíhajících politických procesů specifickým způsobem – totiž operováním s tajnými svazky StB, ke kterým většina občanů a také politiků neměla přístup, a které se mohly stát vhodnými prostředky nátlaku a vydírání, a to i v podobě neochoty (či ne – odvahy) politiků zbavit se některých osob z prostředí ministerstva vnitra „proto, že toho na nás příliš mnoho ví.“* (J. Bureš: Občanské fórum, s. 216) Takto bylo vydáno nespočet falešných lustračních osvědčení na konkrétní osoby. Celá legitimita lustrací se tak dá označit za velice spornou.

V rámci jednání u „kulatých stolů“ se řešila otázka osoby budoucího ministra vnitra. Designovaný premiér Čalfa byl zásadně proti tomu, aby se ministerstvo vnitra dostalo z rukou komunistů ihned do rukou opozice, neboť ta by mohla svou moc na ministerstvu zneužít proti komunistům. Prozatím zůstalo řízení chodu ministerstva v rukou náměstků, kteří zde působili dříve. Je důležité připomenout i fakt, že jedním z těchto náměstků byl i šéf StB gen. Alois Lorenz. Za jeho působení se na ministerstvu ztratilo mnoho materiálů a tajných dokumentů SNB. (Později bylo proti gen Aloisi Lorenzovi a některým jeho dalším spolupracovníkům zahájeno trestní stíhání za „zneužití pravomoci veřejného činitele.“)

Aby se situace na ministerstvu uklidnila, hledala se vhodná osoba na post ministra vnitra. Některými poslanci byl navrhován např. lidovec Richard Sachr, který byl napojený jednak na ministerstvo vnitra, tak i na disident. (Václav Havel byl se Sachrem v úzkém kontaktu a zcela mu důvěřoval) Začaly se také rodit jednotlivé vize, jak reformovat policii a ministerstvo vnitra – spor zda ponechat StB ve funkcích na ministerstvech, kteří by ovšem byli prověřeni. V této souvislosti byly na ministerstvu vnitra vytvořeny tzv. „občanské a prověřkové komise“, která měly za úkol prověřovat lidi z ministerstva vnitra, jež zde působili před rokem 1989. Tyto komise říkaly, kdo z lidí na ministerstvu vnitra může pracovat. Měly přístup do archivů a zásadně se podílely na personálním složení ministerstva vnitra. 31. 3. 1990 byla zrušena

Státní bezpečnost. Ministr Sachr ovšem nebyl u ostatních příliš oblíbený a byl často mnoha poslanci kritizován za svůj „amatérismus“. Dalším ministrem vnitra se po volbách 1990 stal Ján Langoš.

V únoru a březnu 1990 dochází k dalším neshodám uvnitř OF, které se týkaly sestavení kandidátek do voleb. Vytvořily se tak tři skupiny s odlišnými zájmy: první skupina představovala politické strany uvnitř Občanského fóra, které se považovaly za nejdůležitější součásti hnutí. Požadují, aby měly politické strany vyhraněno 50% míst na kandidátkách. Druhou skupinu tvoří nestraníci a leaderi OF, kteří chtějí, aby získali většinu míst na kandidátkách nezávislé osoby. Poslední skupinou byli regionální leaderi a manažeři OF, které se ke slovu hlásí již v první polovině 90. let. Požadovali, aby získali spolurozhodováním podíl na politice Občanského fóra. Výsledkem těchto sporů byla dohoda, že konečnou podobu kandidátek budou mít krajské sněmy OF – tedy každý kraj si sestaví svou kandidátku, ovšem musí přihlížet, aby byli na prvních místech celostátně známí lidé, kteří by tak přitáhli pozornost voličů. Díky vysokému volebnímu zisku OF se však do parlamentu dostávají nejen populární leaderi, ale i regionální kandidáti, kteří byli na spodních patrech kandidátek. Místní regionální kandidáti tak získali většinu míst (kolem 75%).

Na konci března 1990 byl také na Sněmu OF schválen volební program s názvem „Přijmout zodpovědnost za vlastní budoucnost“. Program byl sociálně – liberální a byl postaven především na obžalobě komunistického režimu. Mezi jeho hlavní cíle patřilo: navrátit Československo do Evropy, reformy veřejného života, návrat ekonomiky do stavu tržní ekonomiky (požadavek na ekonomické reformy není příliš radikální – mluví se sice např. o privatizaci, ale ne o metodě, jakou by se měla provádět, dále se hovoří o restitucích – navrácení majetku do rukou měst, nikoliv do rukou soukromých vlastníků a o nutnosti udržet ve společnosti sociální mír). Autorem ekonomické pasáže byl Miloš Zeman, politické části pak Petr Pithart a spol.

Pomlčková válka

Již ke konci ledna otevřel Václav Havel problém, který vyústil v nespokojenost slovenské části obyvatel. 23. ledna 1990 předložil Havel návrh na vypuštění slova socialistický z názvu státu a předložil návrh: Československá republika – ČSR (tento název se používal do roku

1960). Současně předložil i návrh na změnu státního znaku ovšem bez předchozího projednání s odborníky. Havlův návrh spočíval ve spojení českého lva, slovenského dvojkříže a moravské orlice, který však stejně jako návrh na nový název nebyl přijat (moravská orlice uprostřed českého a slovenského znaku se nelíbila především Slovákům, neboť Morava nebyla považována za třetí subjekt federace). V březnu se opět otevírá problém týkající se nového názvu. Dochází tak k prvnímu otevřenému konfliktu česko – slovenských vztahů v souvislosti s jednáním Federálního shromáždění o novém názvu i znaku státu. Slovinci požadovali, aby byla v novém názvu zdůrazněna svébytnost Slovenska – jejich návrhem byla: Česko – Slovenská republika. S tímto názvem ovšem nesouhlasila česká část, jelikož toto označení v ní evokovalo druhou republiku a tedy ústup demokracie. Dalšími návrhy byly dva názvy – v Čechách: Česko – slovensko a na Slovensku: Česko – Slovensko. To bylo ovšem nepřijatelné, protože jeden stát nemohl mít dva názvy zároveň. Dochází k prvním sporům mezi Čechy a Slováky (Slováci chápou tyto problémy jako snahy Čechů Slováky utlačovat nastolením centralistické vlády, Čechům se zase nelíbí „slovenský nacionalismus“). 29. března přijalo Federální shromáždění kompromis na název státu – Československá federativní republika. 19. dubna 1990 po protestech na Slovensku přijal parlament nakonec název Česká a Slovenská federativní republika – ČSFR, který zůstal v platnosti až do roku 1992.

První svobodné volby

8. a 9. června 1990 proběhly první svobodné volby do Federálního shromáždění, které se staly výsledkem transformace politického systému od roku 1989 a znamenaly tak rozchod s nedemokratickými praktikami. Tyto volby nebyly volbami ve smyslu klasické parlamentní demokracie. Organizace voleb demokratická sice byla, občané ale uvažovali spíše nedemokraticky. To bylo způsobeno nestabilním stranickým systémem, politické strany neměly navíc pevné programy a tak občané nevěděli, kam se mají orientovat. Vztah volič – strana byl velice volný. Navíc existovala obrovská „volativita“ voličů – přelétavost voličů. Tyto volby jsou často označovány pouze za jakýsi plebiscit, který měl ukázat, zda občané souhlasí s polistopadovým vývojem. Zástupci do parlamentních stran se navíc volili na pouhé dva roky. Dvouleté období bylo stanoveno proto, aby se za tuto dobu vykrytalizovaly politické strany a vytvořila se stabilní ekonomická, politická, sociální struktura, ve které

existuje pevná vazba občana na politické strany. Tato struktura prozatím vytvořena nebyla, a proto neměli občané jasnou představu, koho budou volit. Lidé, kteří pak volili OF ho považovali především za hlavní záruku a garanci demokracie. Voliči ve většině případech ani nepovažovali za důležité znát programy stran (ty byly velice podobné), věděli, že dají – li hlas OF, jsou jasně pro demokracii (oproti tomu hlas pro komunisty byl zároveň hlasem proti demokracii). V předvolebních kampaních byla např. používána hesla: „*Kdo nevolí OF, volí komunisty*“ či např. „*Strany jsou pro straníky, OF je pro všechny*“. Obrovskou nevědomost a nerozhodnost občanů jak má společnost fungovat dokumentuje i zveřejněný průzkum veřejného mínění z února 1990. V tomto průzkumu se ukázalo, že dvě pětiny dotázaných respondentů je pro socialistickou společnost, pouze 3% by volila kapitalismus a zbytek občanů by se představoval „něco mezi tím“.

OF je oproti ostatním politickým stranám ve výhodě, neboť bylo hlavním „leaderem“ polistopadových změn a navíc zde byli soustředění populární politici (např. Havel, Dienstbier, Pithart, Rychetský, Burešová a mnoho dalších). Ostatní politické strany tak konkurovaly OF jen velmi obtížně. Většinou musely vyzdvihovat tradice své existence (např. republikáni odkazovali na dlouhou tradici jejich předchůdkyně – agrární strany a zároveň odkazovali na Reaganovu republikánskou stranu v USA), či se snaží zaujmout osobnostmi uvnitř strany (ty ovšem téměř žádné nemají, většinou kandidují bývalí funkcionáři). V programu OF navíc najdeme národnostní apel v tom smyslu, že se Občanské fórum prezentovalo jako celonárodní hnutí sjednocující všechny občany Československého národa. Ostatní politické strany se ničím takovým chlubit nemohly, neboť byly zaměřeny pouze na určité výseky společnosti (např. lidovci apelovali na věřící, socialisté se orientovali na dělníky a inteligenci, moravistické hnutí se obrací jen na Moravany a ne na celý národ...) Před volbami bylo registrováno celkem 66 politických subjektů, z toho 23 subjektů kandidovalo do FS či Národních rad.

Ráda bych se nyní krátce pozastavila u hlavních stran, které do voleb v červnu kandidovaly.

Kromě tolik diskutovaného Občanského fóra kandidovala do voleb **sociální demokracie**. Ta se ve svém předvolebním úsilí dostává do ostrého konfliktu s Občanským fórem, neboť se může stát hlavním konkurentem OF. OF si totiž uvědomovalo, že v české společnosti jsou zastoupeny i levicové postoje, které zastupovala právě sociální demokracie. OF naopak nebylo ani levicové, ale ani pravicové, vzniklo jako antikomunistická protisíla. Od počátku svého obnovení se tak sociálně demokratická strana může chlubit tím, že je jedinou levicovou stranou, která nevznikla transformací komunistické strany. Nachází se tak ve výhodné pozici,

neboť na české scéně figurují pouze 2 levicové strany – kromě soc. demokracie ještě KSČ, kterou se sociální demokraté snaží vyřadit ze hry. ČSSD pod vedením Jiřího Horáka společně se socialistickou a lidovou stranou dokonce navrhly dva týdny před volbami zakázání KSČ, aby se tak prezentovaly jako strany, které odmítají levicovou podstatu starého režimu. Proti tomu se ovšem postavilo OF, které tvrdí, že je tento návrh značně nedemokratický. OF dále odmítá sociálně demokratickou stranu uznat jako historickou politickou stranu (přesto patří sociálně demokratická strana mezi nejstarší politické strany), neboť podle „Malého zákona o politických stranách“ z ledna 1990 nebyla mezi vyjmenovanými politickými stranami. Sociální demokracie sehnala pro svou registraci jako politická strana vše potřebné, ovšem ministerstvo financí zablokovalo možnost, aby na ni byl převeden Lidový dům. Vznikly tak spory o Lidový dům, který byl tradičním sídlem sociální demokracie.

Další kandidující stranou byla **Komunistická strana (KSČ)**. Komunisté byli hlavním oponentem OF. Bylo již jasné, že ve volbách nemohou uspět, protože volby jsou jakýmsi referendem občanů o hodnocení bývalého režimu. KSČ zažívá obrovský propad ze svých původních pozic, ztrácí mocenský vliv, počet poslanců v parlamentu a svou dříve vysokou voličskou podporu. KSČ se přesto snaží o dvě hlavní věci – jednak o prosazení poměrného volebního systému, který by stranu zcela nezdecimoval a udržel by ji ve hře, dále se pak snaží o schopnost dalšího ideového a programového působení. O žádné výrazné reformy strana neusiluje (pouze na přelomu let 1990/1991 proběhl jediný pokus o reformu KSČ, jinak se o reformách nemluvílo. V roce 1993 se definitivně rozhodlo, že strana nezmění svůj název a tím pokusy o reformy končí. Pokud by se navíc reformovala, popřela by tak své ideje a hrozil by jí zánik). Strana se pod tlakem společnosti pokusila v průběhu několika dnů reformovat alespoň rétoricky:

1. zřekla se myšlenky diktatury proletariátu a monopolu na moc
2. respektuje pluralitní demokratický systém a svobodné volby
3. formálně se veřejnosti omluvila za příkoří, které jí způsobila
4. přijala nový akční program, který znamenal přípravu strany na existenci v podmínkách politické soutěže
5. přihlásila se k myšlence obnovení soukromého vlastnictví

Volebním kandidátem bylo i **Moravistické hnutí – HSD-SMS (Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko)**. Vzniklo 1. dubna 1990 jako nástupnický orgán Organizace pro Moravu a Slezsko (to vzniklo již v 60. letech). Hlavní snahou tohoto hnutí bylo zdůraznit roli Moravy a Slezska jakožto bývalého historického celku Zemí Koruny české. HSD – SMS obhájí zájmy občanů Moravy a Slezska. Přijali tzv. Moravkoslezskou

deklaraci, ve které požadují vznik státoprávního sněmu a vznik spolkového státu, který by se skládal z Čech, Moravy a Slezska a Slovenska. Každý stát by pak měl mít svého vlastního prezidenta a vytvořila by se tak tříčlenná federace. (Tento návrh se nelíbil Slovákům, kteří byli proti tomu, aby měla Morava a Slezsko stejné postavení jako oni). Před volbami dokonce přišli s návrhem, aby se v červnu konaly volby pouze do Federálního shromáždění a na podzim by se pak uskutečnily volby do dvou sněmů – českého a moravskoslezského. Touto svou iniciativou probudili myšlenky moravskoslezského regionalismu a Morava na krátkou dobu ožila vzednutím moravské historické tradice. HSD-SMS dosáhlo ve volbách velkého úspěchu, dostalo se dokonce do všech tří komor – do Sněmovny národů, Sněmovny lidu i do České národní rady. (Občané dávali 3 hlasy – do Sněmovny národů, Sněmovny lidu i do České národní rady. HSD – SMS apelovalo na občany, aby dali alespoň jeden hlas Moravě, ovšem již neřekli do které komory, a tak se stalo, že se voliči rozmělnili a každý dal svůj hlas někomu.)

Poslední stranou, o které bych se ráda zmínila byla **Československá strana lidová (ČSL)**. ČSL spojila před volbami své síly s Křesťanskodemokratickou stranou (KDS) a vytvořila Křesťanskou a demokratickou unii (KDU), která se tak stala nejsilnější stranou středu. V souvislosti s Lidovou stranou je třeba zmínit též aféru týkající se lidoveckého předsedy J. Bartoníčka, která vybuchla těsně před volbami. Josef Bartončík byl necelé dva dny před volbami Janem Rumlem obviněn ze spolupráce s StB. Josef Bartončík toto obvinění zásadně odmítl, navíc důkazy, o které se aktéři opírali, byly sporné. Bartončíkovi byly nakonec odebrány jeho předsednické pravomoci do doby, dokud se aféra nevyřeší. Případ Bartončíkovy spolupráce s StB nebyl uzavřen ani dnes.

Tento útok Jana Rumla na předsedu Lidové strany měl pak fatální důsledek na výsledky Lidové strany ve volbách, která se cítila křivě obviněna a neférově poškozena (přesto nedokázali celou aféru vyvrátit, neboť neměli dostatek důkazů). Ústřední volební komise po volbách „označila vystoupení Jana Rumla v těsně předvolební době za „hrubé porušení“ volebního zákona a poškození Čs. strany lidové“. (J. Bureš: Občanské fórum, s. 244)

V pátek 8. a v sobotu 9. června 1990 tedy proběhly první svobodné volby v Československu po 44 letech. V těchto volbách zvítězilo s obrovskou převahou v českých zemích Občanské fórum s 53,1% hlasů (vítězem bylo OF již před volbami, jen ještě nevědělo, kolik přesně dostane hlasů). Na Slovensku vítězí VPN s 32% hlasů. V českých zemích dosáhla volební účast 96,8% a na Slovensku 95,4%.

Představitelé OF obsadili místa předsedy vlády (tím se stal P. Pithart) místa místopředsedů vlády, ministrů zahraničních věcí či financí. Václav Havel byl zvolen opět prezidentem – nyní

již na pět let. Do zákonodárných sborů se dále dostali komunisté, Křesťanskodemokratická unie a Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko. Naopak se tam nedostali sociální demokraté ani národní socialisté.

OF zvolilo do voleb strategii, jejímž hlavním cílem bylo, aby první volby a vývoj po nich probíhal s platnou ústavou a zákony. Obávali se totiž, že by se mohl vývoj zvrhnout a sklouznout k nedemokratickým praktikám. Hlavní snahou politiků OF je, aby volby a uspořádání moci po volbách proběhly v klidu.

Přes vítězství OF v české části a VPN na Slovensku nedisponovali jejich představitelé monopolním postavením ve Federálním shromáždění. Bylo nutné vytvořit koaliční blok – OF, VPN a slovenské Křesťansko demokratické hnutí. Byly sestaveny tři vlády: **Federální vláda**, v jejímž čele stanul Marián Čalfa a byla sestavena z koalice OF a VPN (tato koalice ovšem potřebovala podporu českých a slovenských centristických stran ČSL – KDS, HDH). Dále byla ustavena **Česká vláda** v čele s P. Pithartem. Skládala se z koalice OF, KDU a HSD - SMS. A konečně byla vytvořena **Slovenská vláda** vedená Vladimírem Mečiarem. Ta byla koalici VPN a KDĤ (ve slovenské části Sněmovny národů disponovala VPN totiž pouhými 33 křesly a potřebovala podporu KDĤ, které mělo křesel 14. Mohla tak schvalovat zákony, které by se týkaly zákazu majorizace.

Výsledky voleb do Federálního shromáždění 8. – 9. 6. 1990

(uvedeny jsou pouze strany, hnutí a koalice, které získaly více než 2% hlasů)

Strana hnutí koalice	Sněmovna lidu			Sněmovna národů			Poslanců FS
	Získané hlasy		Mandátů	Získané hlasy		mandátů	
	absolutně	v %		Absolutně	v %		
OF	3 851 172	53,15	68	3 613 513	49,96	50	118
KSC	976 996	13,48	15	997 919	13,80	12	27
KDU	629 359	8,69	9	633 053	8,75	6	15
HSD - SMS	572 015	7,89	9	658 477	9,10	7	16
SD	278 280	3,84	-	301 445	4,17	-	-
SZV	273 175	3,77	-	288 270	3,99	-	-
SZ	224 432	3,10	-	248 944	3,44	-	-
ČSS	199 446	2,75	-	208 662	2,89	-	-

Výsledky voleb do České národní rady 8. – 9. 6. 1990 (uvedeny jsou pouze strany, hnutí a koalice, které získaly více než 2% hlasů)

Strany, hnutí, koalice	Získané hlasy		Mandátů
	Absolutně	V %	
OF	3 569 201	49,50	127
KSC	954 690	13,24	32
HSD – SMS	723 609	10,03	22
KDU	607 134	8,42	19
SZV	296 547	4,11	-
SD	296 165	4,11	-
SZ	295 844	4,10	-
ČSS	192 922	2,68	-

(Zdroj: internetové stránky: www.sds.cz)

Další krize uvnitř Občanského fóra a jeho následný rozpad

Dva měsíce po volbách – tedy v srpnu 1990 se konal celorepublikový sněm Občanského fóra, na kterém byl schválen dokument s názvem „Organizace a struktura OF“. Bylo v něm potvrzeno, že OF zůstává i nadále hnutím, ovšem je zavedena evidence jeho členů.

Nespokojenosti s vnitřní strukturou OF a politikou, kterou OF vedlo, nabývá ovšem stále na intenzitě. OF bylo vyčítáno především nedůsledné uplatňování požadavků na ekonomickou transformaci. Jsou vytvářeny stále nové kluby, které narušují předpokládanou jednotu OF. Vznikly např. Meziparlamentní klub demokratické pravice - MKDP v čele s D. Kroupou, Klub sociálních demokratů v čele s R. Battěkem, Liberální klub OF v čele s D. Burešovou, J. Dienstbierem a P. Rychetským...V říjnu 1990 z OF vystoupila Liberálně – demokratická

strana Emanuela Mandlera. Tento postupný odchod menších subjektů přinesl úspěchy na prosazení federálního ministra financí a místopředsedy vlády Václava Klause

V říjnu 1990 byl na sněmu OF zvolen nový předseda – Václav Klaus. Klaus hájí představu stabilních politických stran, kteří hájí zájmy občanů. Při prosazování této myšlenky začíná být stále aktivnější (díky tomu je také později úspěšný). Začíná objíždět regiony a přesvědčovat zde místní politiky o své ekonomické představě. Získává si přízeň místních lidí (nikdo jiný totiž do té doby nic takového nedělal). Tím si také nejspíše zajistil své vítězství. Nejvíce preferenčních hlasů mu zajistili např. mítinky v Severomoravském kraji. Původními kandidáty kromě Klause byli také M. Palouš (neoficiálně ho podporoval Václav Havel) a P. Rychetský – ten se vzdal velice brzy své kandidatury. Klaus byl předsedou OF zvolen s více než 70% hlasů. Po svém vítězství začíná profilovat OF jako politickou stranu s pravicovým zaměřením. Levicové formace jako Obroda a Levá alternativa, které byly doposud součástí OF, jsou z něj nyní dokonce vyloučeny.

Léta 1990 – 1992 se pak nesou ve znamení sporů o reformy. Klaus prosazuje především reformy týkající se ekonomiky jako např. rychlá privatizace a liberalizace. Občanské fórum se tak dostává do diferenčních problémů. Začínají se tvořit totiž dva hlavní proudy – lidé kolem Václava Klause, kteří jsou zastánci jeho tzv. „šokové terapie“ (ta předpokládá radikální masovou privatizaci cestou restitucí, přímých prodejů a kupónové privatizace). Na druhé straně stojí zakladatelé OF soustřeďující se kolem P. Pitharta, D. Burešové, V. Komárka a J. Dienstbiera. Ti zastávají tzv. „gradualistickou koncepci“, která usiluje o pozvolné budování soukromého sektoru. Spory panují i kolem debat o budoucnosti Občanského fóra. Urban je zásadně proti, aby OF vstoupilo do vysokých ústavních funkcí, přestože vyhrálo volby.

Občanské fórum se v létě dostává do krize akceschopnosti. Tyto neshody zapříčinily, že vlády nemohou organizovat žádné reformy. To se promítá negativně rovněž do společnosti. Koncem září se oba proudy OF nakonec shodnou na Klausově představě. Dojde ke kompromisu mezi Klausovou a Komárkovou koncepcí (gradualistická koncepce z kompromisu zmizela). Profil OF zůstává přesto nevyjasněn. Klaus pokládá ekonomickou reformu za hlavní prioritu, která je brzděna nejednotností uvnitř OF. Proto se snaží přeměnit OF na politickou stranu, jež by byla liberálně konzervativní. Oponenti Klause jsou ve svých názorech na zamítnutí jeho koncepce ovšem také nejednotní. Jednak jsou to ekonomové, kteří Klausovu koncepci odmítají a pak jsou oponenty politici, kteří se bojí, že ztratí OF nádech celospolečenského hnutí, v němž se mohl každý vyjadřovat – byly zde zastoupeny totiž názorově různé skupiny, které by se jinak neshodly. První skupinou, jež se přihlásila ke slovu v rámci vnitřní krize byli místní regionální leaderi OF. Požadovali větší vliv na rozhodování

Občanského fóra a chtěli, aby bylo zároveň silou, která se nebude obávat razantnějších reforem. Tímto svým postojem se tedy přiklánějí spíše ke Klausově koncepci.

Zvolení Václava Klause do čela OF přineslo radikální změny. V lednu roku 1991 se mění Občanské fórum na politickou stranu s pevným členstvím vylučující zároveň členství v jiné straně. To je schváleno Sněmem OF, který se konal 12. a 13. ledna 1991 v Hostivaři na předměstí Prahy. Počátkem tohoto roku je také uskutečněna část Klausovy ekonomické reformy – liberalizace cen a zboží, což sebou přináší zároveň zdražení zboží v průměru přibližně o 20%. S tímto zdražením se však občané celkem snadno vyrovnávají a můžeme tak hovořit o Klausových prvních úspěších a vzrůstu oblíbenosti.

V listopadu 1991 se konaly též první svobodné komunální volby, ve kterých OF vítězí s více než 35% hlasů. ODS mělo v těchto volbách společnou kandidátku - nejčastěji s Klubem angažovaných nestraníků (KAN) a Občanskou demokratickou aliancí (ODA), která vznikla odštěpením od OF již roku 1990.

V lednu a únoru se spory uvnitř OF stále více vyostřují. V měsíci lednu se v Praze Hostivaři koná sněm OF, na kterém se má rozhodnout, zda bude OF i nadále hnutím či zda se změní na politickou stranu. V reakci na to vzniká 7. února Iniciativní skupina, která se snaží zachovat dosavadní charakter hnutí. O tři dny později svolává Václav Havel schůzku do Lán, která se má týkat budoucnosti OF. Reakcí na toto setkání byla tzv. „Černošická výzva“, kterou sepsali mluvčí Iniciativní skupiny pro zachování OF. 23. února 1991 pozve tedy Václav Havel zástupce obou křídel do Lán. Zde jsou podepsány „Lánské dohody“ týkající se rozpadu Občanského fóra. Rada OF se usnesla, že se vytvoří dvě skupiny OF – konkrétně Občanské hnutí a Občanská demokratická strana. Tyto dvě skupiny měly až do voleb roku 1992 tvořit jednotnou koalici a vystupovat pod názvem OF. Bylo zároveň dohodnuto, že si každá strana ponechá svá ministerstva – ve Federální a České vládě zůstává většina postů i nadále přívržencům OF. Odstoupí – li však ministr z OF, může být nahrazen ministrem z ODS. Na toto rozhodnutí ovšem reagovali lidé, kteří byli zásadně pro uchování celistvého charakteru Občanského fóra. Vyhlásili proto tzv. „Černošickou výzvu“, jejíž hlavními požadavky bylo uchovat charakter hnutí. Přes veškeré své snahy nebyli přesto nikterak úspěšní.

OF se rozštěpilo na Občanskou demokratickou alianci (ODA) roku 1990, 12. února 1991 na Občanskou demokratickou stranu (ODS) v čele s Václavem Klausem a ze zbytku OF vzniká Občanské hnutí (OH) vedené bývalými disidenty P. Pithartem a J. Dienstbierem a dále na další menší subjekty (např. Klub nezávislých OF a Klub sociálnědemokratické orientace). OH je definováno nadále jako „*politický subjekt sdružující různé názorové proudy, Občanská*

demokratická strana pak jako klasická pravicová konzervativní politická strana.“ (Vodička, Karel, Cabada, Ladislav: Politický systém České republiky, s. 217)

V únoru 1991 tedy zaniká OF a je zahájena předvolební kampaň pro volby roku 1992. Díky důvěře, kterou má česká veřejnost k Václavu Klausovi začíná získávat oblibu i ODS. Ve výzkumech veřejného mínění v květnu roku 1991 se hlásilo k ODS 20% voličů, zatímco k OH pouhých 8%.

Vnitřním změnám se nevyhnula ani slovenská VPN. Stále častěji začíná být kritizován V. Mečiar za provozování nedemokratických metod. 23. 4. 1991 je odvolán z funkce premiéra. VPN ho obvinila z provozování „nedemokratických praktik a z uplácení novinářů (přesto nebyly předloženy proti Mečiarovi žádné důkazy). Toto gesto VPN se stává pro mnohé slovenské občany nepochopitelným, Mečiarova považují i nadále za silnou a populární osobnost. Mečiar vzápětí všechna svá obvinění popírá a uvnitř VPN vytváří platformu. Takto vzniká Hnutí za demokratické Slovensko – HZDS vedené Mečiarom.

Dochází i k polarizačním procesům v politice v české i slovenské části, které byly spolu s diferenciací jednou podmínkou rozpadu Československa (Cabada, Politický systém České republiky, s. 122). České politické síly jsou orientovány spíše pravicově, oproti tomu slovenské se přiklání více nalevo.

Role Občanského fóra byla bezesporu nenahraditelná. Společně s Veřejností proti násilí dovedla Československo k svobodným volbám téměř po 45 letech. Připravilo zároveň základy pro vznik standardních politických stran a započalo důležitý mezník v dějinách Československa – transformaci společnosti. I přesto, že nakonec zaniklo, splnilo své hlavní poslání, kvůli kterému také nacházelo širokou podporu veřejnosti a tou byl přechod k demokracii. OF zaniklo nejen kvůli vnitřním neshodám mezi hlavními představiteli, ale nejspíše také proto, že svou roli ve společnosti již splnilo.

Parlamentní volby roku 1992

V červnu 1992 se tedy konají po krátkém dvouletém volebním období parlamentní volby. V českých zemích vítězí volební koalice ODS/KDS, která získává třetinu volebních hlasů. Stejný podíl hlasů získává i HZDS na Slovensku. Je nutné poznamenat, že hlavní roli v těchto volbách hrály politické osobnosti, s kterými veřejnost sympatizovala. HZDS odevzdalo hlasy 68% voličů, neboť důvěřovali jejím politikům, s ODS sympatizovalo 52% voličů.

HZDS mělo na Slovensku podle průzkumů veřejného mínění skvělou image (nabízela mnohá řešení v oblasti životní úrovně, sociální jistoty, zemědělství, hájila demokratické principy a další), ovšem nezaručovala zájmy slovenského národa. Oproti tomu byla ODS považována za stranu, která bude nejlépe hájit zájmy českého národa, chyběla jí však tak skvělá image, jakou měla HZDS. (Volby 92, Souhrnná zpráva, IVVM, Praha 1993)

Zanedlouho se také ukazuje, že se tyto dvě hlavní strany nedokážou dohodnout na státoprávním uspořádání, především však na ekonomických reformách. ODS byla zastáncem rychlé privatizace a radikální hospodářské reformy. HZDS se naopak této „šokové terapii“ navrhované ministrem financí Václavem Klausem bránilo (Slovensko se v té době potýkalo s vysokou nezaměstnaností). Tyto pražské federální požadavky pak vnímali mnozí Slováci jako aroganci a „pragocentrismus“.

ODS dále požadovalo funkční federaci – tedy aby nemohla jedna strana zablokovat stranu druhou, oproti tomu HZDS se snažilo především o mezinárodněprávní subjektivitu Slovenska. Mnoho lidí se domnívá, že tento požadavek mezinárodně – právní subjektivity měla strana v programu jen proto, aby odvrátila pozornost od její hlavní snahy – tedy vzniku samostatné Slovenské republiky. Tímto svým programem se prý HZSD pouze snažila přesvědčit voliče o své serióznosti, aby si tím získala hlavní podporu.

Koncem roku 1991 se také začíná hovořit o možných řešeních státoprávního uspořádání. Slováci navrhují zpočátku konfederaci, jelikož se jim federální stát zdá příliš centralistický. Tato koncepce však nenachází podporu v české části. HZDS dále navrhuje Unii – vznik dvou samostatných suverénních států, které by řešily některé otázky společně (např.měnu). Ani toto řešení však nenachází ohlas.

Dalším problémem byla nezbytnost koalice ODS/HZDS, neboť aby mohla ODS přijímat usnesení, která podléhala zákazu majorizace (tato usnesení se týkala všech důležitých zákonů, souhlasu s programovým prohlášením federální vlády, volba československého prezidenta),

potřebovala k tomuto ještě slovenského koaličního partnera (ODS měla totiž pouze 37 – pro absolutní většinu bylo třeba 38 mandátů). Jediným možným koaličním partnerem pro ODS se stává HZDS, neboť ostatní slovenské strany jsou buď nepřijatelné, nebo názorově zcela odlišné. Ve stejném postavení se ocitá i HZDS, pro níž je také jediným přijatelným koaličním partnerem ODS (HZDS disponuje 33 mandáty). Dochází tedy k jednání těchto dvou koaličních stran, které vyústilo k rozpuštění státu.

Výsledky voleb do Federálního shromáždění a České národní rady ze dne 5. – 6. 6. 1992

Sněmovna lidu Federálního shromáždění ČR

Strana	Hlasů	Mandátů
ODS-KDS	33,90%	48
Levý blok	4,27%	19
ČSSD	7,67%	10
SPR-RSČ	6,48%	8
KDU-ČSL	5,98%	7
LSU	5,84%	7

Sněmovna národů Federálního shromáždění - ČR

Strana	Hlasů	Mandátů
ODS-KDS	33,43%	37
Levý blok	14,48%	15
ČSSD	6,80%	6
SPR-RSČ	6,37%	6
KDU-ČSL	6,08%	6
LSU	6,06%	5

Česká národní rada

Strana	Hlasů	Mandátů
ODS-KDS	29,73%	76
Levý blok	14,05%	35
ČSSD	6,53%	16
LSU	6,52%	16
KDU-ČSL	6,28%	15
SPR-RSC	5,98%	14
ODA	5,93%	14
HSD-SMS	5,87%	14

(zdroj: internetové stránky: <http://www.ods.cz>)

Koaliční jednání mezi ODS a HZDS

K prvnímu kolu jednání dochází dne 8. 6. 1992 v Brně. ODS si představuje federativní, decentralizovaný stát, ve kterém by byly federální kompetence přeneseny i na regionální a komunální samosprávy (a samozřejmě i na obě národní republiky). Hlavními a zásadními požadavky však byly základní principy hospodářské reformy a nominace Václava Havla na československého prezidenta. ODS chce jako ústupek přenechat HZDS významné posty ve federální vládě, dále pak např. navrhuje, aby na Slovensku byla příště hrána jen slovenská část československé státní hymny. Slovenská delegace však předkládá koncepci česko – slovenské hospodářské a obranné unii. Předpokládá vznik dvou různých hospodářských prostorů se společnou měnou. Každý státní útvar měl mít vlastní mezinárodněprávní subjektivitu. Společná měla být armáda a platilo možné společné užívání některých zastupitelských úřadů. Česká část s takovýmito požadavky samozřejmě nemohla souhlasit. Slovensko by mělo totiž volné ruce v politickém jednání a byla by mu tímto zajištěna plná státní suverenita. Myšlenka společné měny a armády by pak Slovensku zajišťovala hrazení veškerých slovenských

rozhodnutí z českých peněz. Mnoho lidí může zastávat názor, že Mečiar kladl české části nesplnitelné podmínky, aby je tímto přiměl k prvnímu kroku rozdělení státu. Jak jsem již zmínila, sám Mečiar zdůrazňoval, že si Slováci přejí i nadále společný československý stát a že jsou slovenští představitelé zatlačováni českou pravicí do situace, ze které není východisko.

Druhé kole vyjednávání se konalo 11. 6. 1992 v Praze. Zde čeští představitelé odmítli koncepci společné měny, neboť by to mohlo (podle Klause) vést ke kolapsu hospodářství a měny. Mečiar opět formuluje požadavek mezinárodněprávní subjektivity Slovenska se zachováním federace. Návrhy HZDS jsou však českou částí odmítnuty a požadavek mezinárodněprávní subjektivity se pak pro Slovensko stává symbolem slovenské emancipace. Slovenská strana vyjadřuje nesouhlas s příštím zvolením Václave Havla prezidentem. Mečiar a Milan Kňažko (místopředseda HZDS) obviňují veřejně českou stranu z úsilí o rozbití federace.

Dne 17. 6. 1992 probíhá třetí kolo jednání mezi ODS a HZDS. Václav Havel pověřil předsedu ODS Václava Klause sestavením federální vlády. Jako zásadní a nejdůležitější zlom v jednání můžeme považovat Mečiarovo odmítnutí společného vstupu do federální vlády, který mu Klaus nabídl. Jeho odůvodnění bylo, že se chce stát slovenským premiérem. Klaus na toto Mečiarovo rozhodnutí reaguje kandidaturou na českého premiéra. Po zvolení premiérem se Klaus soustřeďuje na sestavení české vlády přesto, že je Havlem stále pověřen sestavením federální vlády. (Klaus pověřuje sestavením federální vlády Jana Stránského.) Tímto dává zároveň slovenské části na vědomí, že vidí své preference v sestavení české vlády. Jako předseda České národní strany je zvolen Milan Uhde a předsedou Slovenské národní strany se stává Ivan Gašparovič.

Po čtvrtém kole jednání, které se uskutečnilo dne 19. června 1992 v Bratislavě, předkládá ODS po téměř dvanáctihodinovém jednání stanovisko, že jediné, na čem se oba koaliční partneři dokáží dohodnout, je pouze rozdělení ČSFR. HZDS s ODS uzavírají devítibodovou dohodu, kterou Vladimír Mečiar a Václav Klaus představili následujícího dne veřejnosti. Bod č.3 říkal doslova: „*Vedení ODS a HZDS konstatují rozdíly svých volebních programů a politických cílů v oblasti státoprávního uspořádání, neboť ODS pokládá za jedinou rozumnou a funkční formu, vhodnou pro dnešní Českou a Slovenskou Federativní Republiku, federaci (s jedinou mezinárodněprávní subjektivitou), a HZDS za ni pokládá konfederaci s mezinárodněprávní subjektivitou obou republik. ODS nepovažuje konfederaci s mezinárodněprávní subjektivitou obou republik za společný stát, ale za svazek dvou*

samostatných států. Než konfederaci, dává ODS přednost dvěma zcela samostatným státům, tj. ústavnímu rozdělení současného státu“. (Rychlík, Jan: Rozpad Československa, s. 284)

Postupné rozdělování federace, prezidentské volby

Nyní již není pochyb o tom, že se ODS a HZDS nedokáží shodnout na vytvoření federální vlády a na sestavení parlamentních orgánů. ODS a HZDS se začínají tedy soustřeďovat na klidné rozdělení federace a vznik dvou samostatných subjektů. To je také hlavním námětem dalších kol jednání. V národních radách má být „*iniciován proces, jenž má do 30. září 1992 vést k definitivnímu rozhodnutí obou národních rad o budoucí formě česko – slovenských státoprávních vztahů*“.

(Kipke, Vodička: Rozloučení s Československem, s. 95). Má být tedy buď vytvořen decentralizovaný stát na federální úrovni, nebo má být Československo rozděleno.

Přestože dne 5. července končí prezidentův mandát, má Havel podle novely Ústavního zákona o československé federaci zůstat ještě tři měsíce ve funkci. V těchto třech měsících má proběhnout nová volba prezidenta. Jediným kandidátem pro ODS byl Václav Havel. Oproti tomu HZDS s jeho kandidaturou nesouhlasila a dokonce odmítla postavit vlastního protikandidáta.

3. července 1992 nepodpořili slovenští poslanci volbu Václava Havla prezidentem pro další období, a tak nebyl Havel zvolen hned v prvním kole prezidentských voleb. Druhé kolo se konalo ještě téhož dne a opět znamenalo nezvolení Havla. Z dalších kol musel být tudíž vyloučen. Je nutné poznamenat, že pokud by ODS usilovala o Havlovo zvolení, jistě by se snažila druhé kolo co nejvíce oddálit. ODS však tajně uzavřela s HZDS dohodu o tom, že pro poslední chvíle společné existence státu zůstane Československo bez prezidenta. Důsledkem Havlova nezvolení však byly demonstrace v Praze a vznik „České iniciativy“, která požadovala Havlovo zvolení prezidentem a osamostatnění České republiky. 16. července se uskutečnila další volba prezidenta, tentokrát však již bez Havlovy kandidatury (jediný kandidát byl Miroslav Sládek, který ovšem nebyl zvolen). O den později schvaluje Slovenská národní rada dlouho odkládanou Deklaraci o svrchovanosti Slovenské republiky. Tento dokument však neměl platnost zákona. Dochází k právnímu sporu, zda jsou zákony přijaté Slovenskou národní radou nadřazené zákonům federální vlády. Tento spor přerůstá v politické

debaty, které vrcholí 18. července Havlovou rezignací z funkce prezidenta (rezignuje na protest této deklarace a zároveň prohlašuje, že nechce být pomocníkem při rozpadu Československa).

22. července se uskutečňuje již páté kolo jednání v Bratislavě. Klaus i Mečiar se shodli, že společný stát již není možný. Do konce září 1992 má být do Federálního shromáždění prosazen zákon o způsobu zániku federace a o vypořádání majetkových a jiných vztahů. Obě strany mají dokončit své ústavy, dále zde najdeme zásady příští spolupráce dvou samostatných států a mnohé další dohody obou stran. (Stein, Eric: Česko – Slovensko. Konflikt, roztržka, rozpad, s. 168)

Další šesté kolo jednání se odehrává v Brně od 26. 8. 1992. Nejprve šlo o otázku Federální bezpečnostní informační služby (FBIS). Mečiar byl již v minulosti několikrát obviněn, že je bývalým agentem StB a že dal z archivu StB odcizit materiály, které by ho mohly zkompromitovat. Ředitel bezpečnostní služby Š. Bačinský Mečiara pronásledoval a snažil se ho usvědčit. Mečiar požadoval, aby byl Bačinský nahrazen nejlépe osobou z HZDS. Pokud by se tak nestalo, pohrozil Mečiar koaliční roztržkou. Federální vláda nakonec s Mečiarovými požadavky souhlasila a Bačinský byl nahrazen „Mečiarovým člověkem“. Může tedy dojít k hlavnímu bodu jednání – tedy k dohodě o jednotlivých krocích vedoucích k rozdělení Československa. Klaus ani Mečiar však nechtějí veřejně přecíst prohlášení o rozpadu Československa, jelikož se obávají reakce veřejnosti. Nakonec však vyhlásuje Vladimír Mečiar na tiskové konferenci 26. 8. 1992 před kamerami veřejně datum možného rozdělení Československa: 1. leden 1993 (Kipke, Vodička: Rozloučení s Československem, s. 97).

Je vytvořena přechodná federální vláda, která má již jen „dovést federaci k pokojnému zániku“. Dále je přijato mnoho zákonů týkajících se rozdělení federace. Jmenujme si alespoň dva nejdůležitější a nejznámější – ústavní zákon 493/ 1992 Sb. O zániku federace s účinností od 1. ledna 1993 a ústavní zákon 541/ 1992 Sb. O dělení majetku České a Slovenské Federativní republiky. (Cabada, Vodička: Politický systém České republiky, s. 127)

Představy o rozdělení federace

HZDS usiluje o pozvolné vytvoření samostatného Slovenského státu (v průběhu let 1993 – 1994), neboť rychlé rozdělení by vedlo k nestabilitě slovenských institucí a ekonomiky. Slovenská vláda nebyla připravena na rozdělení federace a potřebovala na to více času. ODS oproti tomu požaduje rychlé a razantní rozdělení státu, které by zabránilo předpokládanému chaosu. Pro ODS se navíc stává primární otázkou především ekonomická reforma, v které ho slovenský partner pouze brzdí. Václav Klaus předkládá návrh se čtyřmi možnostmi rozdělení federace, který má schválit Federální shromáždění do 20. září 1992 – rozdělení pomocí deklarace FS, dohody národních rad, referenda nebo vystoupení jedné z republik z federace. V šestém kole jednání mezi ODS a HZDS je stanoven harmonogram zániku Československa (FS má do konce září přijmout zákon o zániku federace, v říjnu má přijmou zákony týkající se rozdělení kompetencí obou republik a dělení majetku a v listopadu má být dohodnuta spolupráce obou republik a konečně je stanoveno i datum zániku Československa – viz výše).

Další události na sebe nenechají dlouho čekat. 1. září přijala Slovenská národní rada Ústavu Slovenské republiky (je koncipována jako Ústava samostatného Slovenského státu). 25. listopadu schvaluje Federální shromáždění zákon o zániku ČSFR k 31. 12. 1992. Nástupnickými státy se podle zákona stává Česká republika a Slovenská republika.

Dne 16. prosince 1992 je přijata Ústava České republiky (v platnosti od 1. 1. 1993). Společně s Listinou základních práv a svobod tvoří základní principy politického uspořádání českého demokratického právního státu. Přijetí Ústavy znamenalo dokončení hlavních přeměn státních ústavních institucí a politického systému.

Vlády České a Slovenské republiky se pro zmírnění následků rozdělení dohodly alespoň na podepsání společných smluv a dohod (např. o celní unii, o vymezení společných státních hranic, o právní pomoci v občanských a trestních věcech, o spolupráci v oblasti vzdělání a další). Všechny tyto smlouvy a dohody vytvořené v předvečer rozpadu však mají mnoho nedostatků a některé byly proto v průběhu několika let pozměněny (některé dokonce ani nevstoupily v platnost).

Koncem prosince také vypršela platnost federálních orgánů. Vláda tedy připravuje několik zákonů, souvisejících s problémem zániku funkce federálních soudců a skončení služebního poměru federálních poslanců. Dále je také např. předložen návrh zákona o zrušení československé televize, rozhlasu a akademie věd...Uvedme si alespoň jeden zákon, který

představoval spíše frašku místo toho, aby odrážel skutečnost. Jednalo se o otázku symbolů. Slovenští poslanci usilují o zákon, který by zakazoval oběma nově vzniklým republikám přijmout symboly používané v době Československé republiky. Přesto, že byl zákon přijat, nebyl nakonec dodržen (Česká republika přejala federální vlajku).

Po schválení zákona o zániku federace se stává problémem např. i otázka postavení federálních poslanců, kteří tímto přicházejí o své zaměstnání. Jsou jim tedy alespoň přislíbeny funkce v Senátu (to však nebylo také nikdy dodrženo).

Rozdělení Československa proběhlo proti vůli většiny českých a slovenských občanů. Hlavní příčinou nebyly spory o kompetence ani emancipační snahy slovenského národa. V průzkumech veřejného mínění vyjádřilo 56% slovenských respondentů obavy z rozdělení státu, 40% vyjádřilo strach a jen 33% mělo pocit získané svobody. Negativní pocity z rozdělení převažovaly i u Čechů. Rozdělení tedy neodpovídalo přání většiny československého obyvatelstva. Navíc se oba státy dostávají důsledkem rozdělení do méně výhodného geopolitického postavení. Slovensko se po rozdělení potýkalo s vysokou nezaměstnaností. Přesto přineslo rozdělení i mnohá pozitiva jako zahájení mnohých reforem a především uklidnění a snad i zlepšení česko – slovenských vztahů. (Cabada, Vodička: Politický systém České republiky, s. 127).

Na závěr si vyjmenujme důvody rozdělení Československa, které jsou považovány za hlavní v knize Rozloučení s Československem:

„ 1) *Trhliny v základech československého státu, které se za 74 let jeho existence nepodařilo zatmelit*

2) *Hospodářská a sociální krize jako nevyhnutelný průvodní jev strukturální přeměny centrálně řízeného státního hospodářství v sociálně tržní a rozdílná přízeň českých a slovenských voličů*

3) *Nedostatečná zkušenost občanů s demokracií*

4) *Deformace, resp. hluboké narušení politické kultury komunistickou indoktrinací a přetržení historické vývojové kontinuity*

5) *Nedostatečná odpovědnost části politické elity*

6) *Nedostatečná zkušenost nové politické elity po Listopadu, což se týká upřímných demokratů, často bývalých disidentů, právě tak jako mnohem početnějších revolucionářských konjunkturalistů*

7) *Zájmy nové slovenské mocenské elity na dělení státu“*

(Kipke/Vodička: Rozloučení s Československem, s. 113 – 115)

Závěr

Při studiu hlavních etap politické změny v Československu se můžeme mnohdy potýkat s četnými nejasnostmi. Tyto nejasnosti vyplývají především z nejednotného názoru a různých úhlů pohledů odborníků, politiků, přímých účastníků, ale i občanů nejen na samotný průběh transformace, ale i na další okolnosti s ní souvisejících. V práci jsem se proto snažila poskytnout objektivní pohled na klíčové události, které se odehrály od listopadu 1989 až do rozpadu československého státu v roce 1992. Vytvoření názoru na polistopadové změny nechávám na čtenáři. Je nutné též upozornit na fakt, že při studiu transformace politického systému k demokracii bychom se měli zamyslet a prostudovat též podobu bývalého nedemokratického režimu, abychom pak mohli vynést jakýkoliv rozsudek nad tímto režimem. Je tedy důležité ohlédnout se a zhodnotit podobu předlistopadového režimu, který pak ovlivnil i průběh a výsledek celé transformace. Historický vývoj není možné opomíjet, neboť tvoří pevný základ pro současný vývoj. Pokud bychom pak chtěli zhodnotit průběh transformace pouze na základě této práce, mohli bychom se dostat do obtíží a nejasností. Proto upozorňuji a nabádám ke studiu další literatury a pramenů, která se týká nejen polistopadových změn, ale především souvislostí a faktů, které se odehrály před listopadem 1989.

Od listopadu 1989 prošlo Československo velký kus cesty. Potlačení pokojné studentské manifestace 17. listopadu 1989 započalo proces hlavních politických změn v Československu, které smetly mocenské pozice komunistů a nastartovaly demokratický vývoj. Kromě vysokoškolských studentů, kteří začali transformační změny, se důležitou součástí přeměny stal nově vytvořený politický útvar – Občanské fórum, který vytvořil hlavní opozici. Jeho protějškem na Slovensku se pak stala Veřejnost proti násilí.

Komunistická vláda, která se dostala pod obrovský tlak společnosti, byla nucena oficiálně uznat OF i VPN jako opoziční seskupení, se kterým se nadále zavázala vyjednávat. Československý přechod k demokracii tak můžeme označit za dohodu starého režimu s nově nastupujícími silami o tom, že hlavní změny budou uskutečňovány na základě konsensu všech u „kulatého stolu“. Již po prvních jednáních opozice s bývalým režimem, bylo dosaženo dohody o nezbytnosti změny ústavy, které se týkaly zrušení čl. 4 o vedoucí úloze KSČ ve státě a společnosti, o změně čl. 6 o Národní frontě jako uzavřeném politickém systému pod vedením komunistů a o vypuštění čl. 16 o marxismu – leninismu jako státní ideologii. Tato

úprava Ústavy ČSSR z konce roku 1989 umožnila nastartování zásadní proměny politického systému směrem k systému pluralitně demokratickému.

Po dalších vyjednáváních se podařilo sestavit i novou vládu – tzv. vládu národního porozumění, ve které poprvé (od roku 1948) neměli většinu komunisté. Protože vlády z prosince 1989 nebyly dostatečně jednotné, dochází posléze k dalším změnám v jejich složení. Za hlavní zlom lze považovat i odstoupení hlavního představitele normalizačního režimu prezidenta Gustava Husáka a zvolení nového prezidenta republiky – Václava Havla, který představoval odpor proti dřívější totalitní moci. Havel se stává reprezentantem a nositelem nového demokratizačního politického vývoje v zemi a zároveň prezentuje i obrat v československé zahraniční politice. Důležitý pro změnu politického systému byl i odchod nejzkompromitovanějších představitelů režimu ze všech státních funkcí, vlád a státních úřadů.

Byly přijaty další ústavní změny, které byly nutné pro další fungování Federálního shromáždění a České a Slovenské národní rady.

Na začátku roku 1990 byla zahájena reforma vnitřní struktury politického systému zejména přijetím nových volebních zákonů, které stanovily demokratická právní pravidla pro utváření politických stran. Byl též přijat poměrný volební systém. Důležitým mezníkem pro vývoj a další směřování demokracie se staly i první svobodné volby konané v červnu 1990. Po těchto volbách se začaly postupně krystalizovat i politické strany a vytvořila se stabilnější demokratická politická, ekonomická a sociální struktura.

Hlavní přeměny státních ústavních institucí a politického systému jsou dovršeny přijetím Ústavy České republiky dne 16. prosince 1992.

Československá republika prošla od listopadu 1989 úspěšnou cestou demokratizace. Tato fáze, ve které se Česká republika nachází ovšem nemusí být trvalá. Přesto lze těžko hovořit o nějakém novém nastolení diktatury. Ačkoli byly pevně položeny základy demokracie, nejsou mnozí občané spokojeni s jejím fungováním. Ze současných výzkumů vyplývá, že celá jedna třetina dotazovaných občanů není spokojena s funkčností demokracie. Vinu spatřují na obou stranách: mezi vedoucími představiteli, kteří podle mínění dvou třetin lidí nerespektují demokratické principy (např. převládá přesvědčení, že se představitelé moci snaží „změnit pravidla hry“ ve svůj prospěch, nelíbí se jim vysoká míra korupce, vina je ovšem přičítána i sociální nerovnoměrnosti či rozdílným v příjmech) i v řadách veřejnosti, která demokratické principy neumí dostatečně uplatňovat v běžném životě. (Hodnocení demokracie v České republice agenturou STEM: <http://www.stem.cz>) Dochází k situace, kdy občané příliš nerespektují demokratické systém a obecně politiku odmítají (to dokládá i nedostatečná

participace nespokojených občanů). Můžeme tak jen doufat, že se další vývoj bude ubírat alespoň pozvolně lepším směrem.

Seznam použité literatury a pramenů:

Bělina, Pavel a kolektiv autorů: Dějiny zemí koruny české II. Praha, 1992

Blažek, Bohuslav; Burian, Václav; Joch, Roman; Novotný, Jan; Pehe, Jiří; Šaradín, Josef; Šiklová, Jiřina; Šustrová, Petruška; Švanda, Pavel; Uhl, Petr; Žák, Václav: Desetiletí. Olomouc, 2003

Bureš, Jan: Občanské fórum. Plzeň, 2007

Cigánek, František a spol.: Kronika demokratického parlamentu 1989 – 1992. Praha, 1992

Gál, Teodor: Dnešní krize česko – slovenských vztahů. Praha, 1992

Heywood, Andrew: Politologie. Praha, 2004

Honajzer, Jiří: Občanské fórum: vznik, vývoj a rozpad. Praha, 1996

Jičínský, Zdeněk: Problémy československé politiky. Praha, 1993

Jičínský, Zdeněk: Československý parlament v polistopadovém vývoji. Praha, 1993

Keane, John: Václav Havel. Politická tragédie v šesti dějstvích. Praha, 1999

Kipke/Vodička (vyd.): Rozloučení s Československem. Praha, 1993

Kunc, Jiří; Dvořáková, Vladimíra: O přechodech k demokracii. Praha, 1994

Mezinárodní fórum Univerzita Karlova: Důsledky rozdělení Československa. Ústav sociálně politických věd. Praha, 1992

Nadace Heinricha Böla: Proměny v politickém systému v Československu na přelomu let 1989/1990. Praha, 1995

Rychlík, Jan: Rozpad Československa. Česko – slovenské vztahy 1989 – 1992. Bratislava, 2002

Říchová, Blanka: Přehled moderních politologických teorií. Praha, 2000

Stein, Eric: Česko – Slovensko konflikt roztržka rozpad. Praha, 2000

Suk, Jiří: Občanské fórum. Listopad - prosinec. 1. díl – události. Brno, 1997

Suk, Jiří: Občanské fórum. Listopad - prosinec. 2. díl – dokumenty. Brno, 1998

Suk, Jiří: Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize. Praha, 2003

Vodička, Karel, Cabada, Ladislav: Politický systém České republiky. Historie a současnost. Praha, 2003

Vošáhlíková, Pavla: Československo a svět 1918 – 1938. Praha, 1996

Ženíšek, Marek: Přechody k demokracii v teorii a praxi. Plzeň, 2006

Internetové stránky:

<http://www.ods.cz>

www.sds.cz

<http://www.stem.cz>

www.totalita.cz